



Decline of Turkish-Soviet Relations after World War II and Anti-Communism (1945-1950)

Ömer Arda Özbilek 

Sakarya University, Social Sciences Institute, History Department, Sakarya, Türkiye

ABSTRACT

Turkey aimed to stay out of the war by following a balance policy between the war parties, during World War II. During the war, relations with different countries was uneven, relations with the Soviet Union was the most obvious example of this. During the war years, Turkey integrated its internal policy into its foreign policy, so tried not to attract the reaction of the combatant parties. After the war, Turkey faced various Soviet demands and moved away from balance policy and approached the United States. The Soviet demands directed towards Turkey triggered existing but limited anti-Russian and anti-communism in Turkey, which had been since before the war. The internal and foreign policy of Turkey between 1945 and 1950 was primarily shaped by anti-communist ideas and discourse. In the study, the situation of Turkey during World War II and the balance policy between the parties are explained with examples. The causes and stages of increasing anti-Russian and anti-communism in Turkey between 1945 and 1950 have been investigate, by using archive documents and parliamentary records to government policies and by using national newspapers and Turkist-Turanist publications, it has been evaluated how the views of the press and the public have changed. The focus was on whether Turkey's rapprochement with the United States and its anti-communist policies were based on communist ideology or the perception that communism originated from Russia.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 15.04.2023

Received in revised form: 22.05.2023

Accepted: 01.06.2023

Available online: 30.06.2023

Article Type: Review Article

Keywords: Turkist, Turanist, Soviet Union, Communism, Anti-Communism

© 2023 SAÜTAD All rights reserved



Extended Summary

Body text and all the headings will be Palatino Linotype, 10 pts, single space A policy of neutrality established by Turkey with respect to the warring parties of the Second World War, as well as the efforts to please the superior side of the war, were explained with case studies, and thus, rising of that anti-Russian hostility and anti-communist sentiments and tendencies between 1945-1950 were tried to be grounded. Impacts made on Turkey by USSR's demands for possession of the cities of Kars and Ardahan and pressures for signing of new Montreux Straight Convention by the end of the war, and the changes this had caused on Turkey's domestic and foreign politics are shown. Also shown by demonstrations are changes caused by the rise of anti-communist sentiments and ideas in local and foreign politics, in press and in cultural life are demonstrated once again with examples.

In this essay, how those ever-rising anti-communist sentiments and discourse had changed the government's policies and what measures the government had implemented against communism, as well as overall status of the advocates of anti-communist sentiments and ideas that emerged in Turkey during and after the war ever since the Bolshevik Revolution of 1917, were reviewed and explained. Especially, between the years of 1945-1950, importance of the Turkist-Turanist periodicals, publications, and journals, which were published by those who have been long possessing those strong anti-communist ideas and sentiments, had increased, and this very same group, previously oppressed during the war, was allowed to act more freely after the war.

In this essay, also mentioned and examined separately is Turkey's rapprochement with the USA and various underlying reasons thereat. Also examined in this essay are reactions of Turkist-Turanist periodicals, journals, and publications, as well as the government's itself, against those left-leaning activities during the said 1945-1950 period which is typically known as democratisation period. The way in which the anti-communist sentiments and discourse are grounded by official authorities and press are also included herein this essay. What was observed here as the main difference was that while such anti-communist sentiments and discourses of the official authorities remained limited to Turkey, same sentiments and discourse printed by Turkist-Turanist periodicals and journals also included those Turks who lived abroad.

For this reason, some of the resources used in this essay include Turkist-Turanist periodicals and journals of the time. Methodology for this essay is based on certain activities such as scanning, classification, analysis, criticism, and composition stages. Initially based on the Turkish Republic's archives, all available Turkist-Turanist periodicals, journals, and publications, as well as basic sources related to the period of İsmet İnönü, were scanned thoroughly. The contents of the scanned resources were then examined and classified as to best serve the purpose of this essay. Indeed, specific examples that will facilitate the understanding of this essay have been identified in the said resources.

Did the government of the time only target those left-wing groups during the war? Those measures implemented against leftist politics of that 1945-1950 era count as a period of McCarthyism? Is it possible to explain government's foreign policy understanding of that 1945-1950 era as a period of "Americanism"? Why did anti-communist sentiments and ideas increased in that 5-year post-war period? Which walks of life were affected by those ever-rising anti-communist sentiments and discourse? How those ever-rising anti-communist sentiments and discourse were developed at all? Well, in this essay, we initially sought the answers to these questions, and then, answered those questions with the examples presented. Once answered, new research questions were put forward.


It is understood from the fact that the government's preventative measures during the war were not only limited to and aimed at the leftist publications, periodicals, and journals etc. Indeed, publications, periodicals and journals etc. that contained Turkist-Turanist or anti-communist sentiments and discourses were also banned. Turkey's aim here was to keep both sides in balance and not to attract any reactions from Germany and the USSR. Evolving of a simple defamation case process in 1944 into a major case of Racism-Turanism, which resulted in the defendants having been sentenced to prison and subjected to various tortures, shows us that the measures and activities of the government did not only targeted the left. The reason for increase in anti-communist and anti-Russian sentiments and discourse after the war was because the USSR going back to their Tsarist Russia period policies and trying to gain possession of the cities of Kars and Ardahan, as well as the Straits.

In that sense, both official authorities and the public as a whole have developed that anti-communist sentiments and discourses during time. Turkish government found the solution in developing stronger ties and getting closer with that another "Anti-Russian and anti-Communist" ally; the USA, who had been the real beneficiary of the war. Accordingly, that Turkey-US rapprochement should ideally be explained as a mutual cooperation between those two countries, formed around a common goal, as opposed to an attribution by which Turkey is defined as an "Americanist" as claimed by some. Therefore, to define that actual liquidation process of leftists in Turkey between 1945-1950, as something to do with or a result of "McCarthyism", is nothing but to simplify the whole issue! Turkey's relations with its neighbour USSR date back to ancient times; naturally, Turkey, as a next-door neighbour of Russia, knows Russians well. For this reason, Turkey, never having turned a blind eye to historical realities, had to follow that particular anti-Russian policy after the war. While there is an "ideological conflict of interest" in terms of anti-communist activities as far as the USA was concerned which in turn also caused a great impact on USA's economic interests, whereas in Turkey's case, the main reason for Turkey's involvement in such anti-communist activities have simply been the concern of "national independence and territorial integrity".

Indeed, that specific approach, as well as the grounds it based on, displayed by the USA and Turkey towards the Soviet Union requires a solid and proper understanding of certain historical facts. At any rate, there was a concrete reason for the increase in such anti-communist sentiments and activities in Turkey during 1945-1950: the Russians demanding land from Turkey in an explicit and bold manner. In this period, anti-communist sentiments and activities in Turkey did not consist of such paranoid approach like "McCarthyism that persisted in the USA". Turkey, although remained impartial during the war, has nevertheless faced many dangers both during and after the war. Therefore, it would be appropriate to evaluate Turkey's reactions as somewhat on psychological basis.

In fact, the ground of that anti-communist sentiments and discourse that persisted in Turkey is directly related to those various Russian wishes and activities emerged during the said historical process. In consideration of the foregoing, some new questions were raised in the "Conclusion" part of this essay. These questions are as follows: If Turkish political life had initially experienced the effects and sentiments of communism from another country other than Russia, then would ideological fights in Turkey still have deepened as much as it did, with communism seen as a great danger? Then, the thing that made communism as something very dangerous for Turkey throughout the history of the Republic was its combination with such Russian ambitions?

II. Dünya Savaşı Sonrası Türk-Sovyet İlişkilerinin Gerilmesi ve Anti-Komünizm (1945-1950)

Ömer Arda Özbilek 

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

ÖZ

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, savaşın tarafları arasında bir denge politikası takip ederek savaş dışında kalmayı amaçlamıştır. Savaş sırasında çeşitli ülkelerle ilişkiler inişli-çıkışlı seyretmiş, bunun en açık örneği Sovyetler Birliği ile ilişkiler olmuştur. Türkiye savaş yıllarında iç politikasını da dış politikasına entegre etmiş, böylece muharip tarafların tepkisini çekmemeye gayret etmiştir. Savaştan sonra ise çeşitli Sovyet talepleriyle karşılaşmış ve denge politikasından uzaklaşarak ABD ile yakınlaşmıştır. Türkiye'ye yöneltilen Sovyet talepleri, Türkiye'de savaş öncesinden beri var olmakla beraber sınırlı olan Rus aleyhtarlığını ve anti-komünizmi tetiklemiştir. 1945-1950 yıllarının iç ve dış politika temelini anti-komünist fikir ve söylemler oluşturmuştur. Çalışmada II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ve taraflar arasındaki denge politikası örneklerle açıklanmıştır. Savaş sonrasında 1945-1950 yılları arasında Türkiye'de artan Rus aleyhtarlığının ve anti-komünizmin sebepleri ve gelişim aşamaları incelenmiş, arşiv belgeleri ve meclis tutanaklarından faydalanılarak hükümet politikalarının, ulusal gazeteler ve Türkçü-Turancı yayınlardan faydalanılarak da basın ve halkın görüşlerinin nasıl bir değişim izlediği değerlendirilmiştir. Türkiye'nin ABD ile yakınlaşması ve Türkiye'deki anti-komünist politikaların temelini komünist ideolojiden mi yoksa bu ideolojinin Rusya'dan gelmesinden mi kaynaklandığı üzerinde durulmuştur.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihiçesi:

Alındı: 15.04.2023

Düzeltilmiş hali alındı: 22.05.2023

Kabul edildi: 01.06.2023

Çevrimiçi yayımlandı: 30.06.2023

Makale Türü: İnceleme Makalesi

Anahtar Kelimeler: Türkçü, Turancı, Sovyetler Birliği, Komünizm, Anti-Komünizm.

© 2023 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır.



1. Giriş

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın sonunda savaşa girmesine rağmen savaşın doğurduğu sonuçlardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Savaş sırasında muharip devletler arasında bir denge politikası takip edilmiş, iç siyaset de buna göre şekillenmiştir. Almanların üstün olduğu dönemde Türkçü-Turancı kesim methedilirken solcu kesim baskı altında tutulmuş, Rusların üstün olduğu dönemde ise Türkçü-Turancılar yargılanırken solculara daha geniş bir serbestlik tanınmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken; Rusların üstün olduğu dönemde de solcuların "methedilmemiş", sadece kendilerine "geniş bir serbestlik" tanınmış olmasıdır. Türkiye, Bolşevik devriminden itibaren Türk-Rus ilişkilerinin olumlu seyrettiği 1920'li yıllarda dahi komünizmle arasına bir mesafe koymuştur. Savaş sırasında zaman zaman Rusları memnun etmek adına bazı tavizler verilse de komünist propagandanın ülke genelinde etkili olmasına izin verilmemiştir.

Savaşın sonlandığı ve etkilerinin şiddetli şekilde hissedilmeye devam edildiği 1945-1950 yılları arasında Türkiye'de Rusya'ya ve komünizme gerek savaş öncesindeki gerek savaş sırasındaki yaklaşımdan daha farklı bir tutumla yaklaşmış, Rus aleyhtarlığı ve anti-komünizm iyiden iyiye gün yüzüne çıkmıştır. Her dönemde bu fikirde olan Türkçü-Turancı kesimin faaliyetleri de bu dönemde oldukça artmış, anti-komünizm ve anti-komünist söylem hükümet politikası haline gelmiştir. İç ve dış siyasette, basında, ekonomide ve gündelik hayatta dahi anti-komünizm etkisi görülmüştür.

Her zaman var olan ancak 1945-1950 yıllarında iyiden iyiye artan anti-komünist temayüllerin nedenini savaş sırasındaki ve sonundaki gelişmelerde aramak gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin savaşta durumu iyi anlaşılmalı ve bu süreçte Rusların Türkiye'ye karşı takip ettiği politikalar incelenmelidir. Ayrıca Türkiye'nin savaş sırasında diğer muharip devletlerle ilişkileri de 1945-1950 dönemini anlamak bakımından faydalı olacaktır.

Çalışmada hem Türkiye'nin savaş sırasında kurduğu denge politikası hem de savaş sonrası yükselen anti-komünist fikirler örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Örneklendirmenin ön planda olduğu bu çalışmada; bahsi geçen döneme giden sürecin anlaşılması, dönemin şartları ve bu şartların Türkiye'de günümüzde dahi etkisi yoğun bir şekilde hissedilen anti-komünist temayüllerin artış göstermesindeki rolünün gösterilmesi amaçlanmıştır. Anti-komünizmin kendisini gösterdiği ekonomi, basın, gündelik hayat, iç ve dış politika gibi alanlarda değişimin seyri örneklerle açıklanarak bu alanlar özelinde çalışmaların teşvik edilmesi de çalışmanın bir diğer amacı olmuştur. Çalışma; nitel araştırma yöntemiyle literatüre dayalı betimsel modelle ele alınmış ve birincil kaynaklar başta olmak üzere çeşitli çalışmaların ve belgelerin incelenmesiyle yürütülmüştür.

2. II. Dünya Savaşı'nın Seyri ve Türk-Sovyet İlişkileri

1918 yılında I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Avrupa geçici bir barış dönemine girmiştir, barışla geçen 1919-1929 dönemi sonrasında 1930'lu yıllar yeni bir savaşın habercisi olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan devletler, galip devletlerin dayattığı antlaşmalar altında ezilmiş, bu sebeple savaş sonrası süreçte bu antlaşmaların ağır şartlarından kurtulmanın yollarını aramışlardır. Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi Avrupa tarihi için bir dönüm noktası olmuş, Hitler bu ağır şartlardan ülkesini kurtarmak için harekete geçmiştir. Hitler'in politikalarından cesaret alan İtalya'nın lideri Mussolini de aynı politik çizgide hareket etmiştir. 1938 yılına gelindiğinde Avrupa iyiden iyiye savaşa yaklaşmıştır, bu dönemde Türkiye'nin çekincesi Akdeniz'de yayılmacı bir politika takip etmek isteyen İtalya olmuştur.

2.1. Savaşın Başlangıcında Türkiye

İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi Türkiye'nin çekincelerini arttırmıştır. Bu sırada 13 Nisan'da İngiltere ve Fransa, Romanya ve Yunanistan'a garanti vermiş, aynı garantiyi Türkiye'ye de teklif etmişlerdir. Taraflar arasında başlayan müzakereler 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz, 23 Haziran 1939'da Türk-Fransız ortak bildirisinin yayımlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bildirilere göre; taraflar kendi aralarında bir ittifak antlaşması yapmayı ve bu antlaşma yapılmaya kadar Akdeniz'de savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde birbirlerine yardım etmeyi kabul etmiştir (Esmer ve Sander, 1996, s.138-139). Bu süreçte İngiltere ve Fransa'nın faaliyetleri Rusları endişelendirmiş, Rus-Alman görüşmeleri hız kazanmış ve 23 Ağustos 1939'da Rus-Alman Saldırmazlık Pakti imzalanmıştır (Armaoğlu, 2012, s.372).

Avrupa'nın hızla savaşa sürüklendiği bu dönemde Türkiye'nin amacı; İngiltere ve Fransa ile Sovyetler Birliği arasında bir köprü görevi görerek Almanların yalnız bırakılması ve böylece savaşın kısa sürede neticelenmesi olmuştur (Deringil, 2014, s.74). Bu nedenle Rus-Alman Pakti'nin imzalanması Türkiye'yi hem endişeye sevk etmiş hem de çıkacak olası bir savaş için tasarladığı planı bozmuştur. Pakt, Türk basınında büyük yankı uyandırmış, Vakit gazetesinde "Avrupa'nın şu beş, on senelik tarihi bize gösterdi ki söze sadakat, prensip, ideoloji gibi sözler sadece saf milletleri aldatmak içindir; icabında maddi menfaatler için feda edilmeyecek ahit, prensip, ideoloji yoktur" denilirken (Us, 1939, 25 Ağustos), Cumhuriyet gazetesinde "en inanılmayacak bir sürpriz" ve "dünyayı hayrete düşüren bir gelişme" yorumu yapılmıştır (Nadi, 1939, 25 Ağustos). İngilizler bu pakta karşılık 25 Ağustos'ta Polonya ile ittifak antlaşması imzalamıştır ancak bu durum Hitler'i geri adım attırmamış, Almanlar 1 Eylül'de savaş ilan etmeksizin Polonya'ya girmiştir. Fransa ve İngiltere, Almanya'ya ultimatö vermiş, yanıt alamayınca 3 Eylül'de savaş ilan etmişlerdir (Armaoğlu, 2012, s.376).

Gelişmeler üzerine Türkiye, kısa sürede soğukkanlı tavrına geri dönmüş, iki ittifaktan birine katılmak yerine üçüncü bir seçenek olarak iki ittifakla da anlaşmayı düşünmüştür. 5 Eylül'de Sovyetlerin Türkiye Büyükelçisi Terentyev, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na Moskova'ya davet edildiğini söylemiş, Türkiye beklediği fırsatı yakalamıştır. Saraçoğlu, Moskova'ya giderek hem Türk-Rus ilişkilerini iyileştirmeyi hem de Ruslarla bir antlaşma imzalamayı düşünmüştür (Kocabaş, 2009, s.123). 25 Eylül'de Moskova'ya giden Saraçoğlu, Sovyet makamlarıyla görüşmelere başlamış ancak beklenilenden farklı bir durumla karşılaşmıştır. Sovyetler, Türkiye ile antlaşma imzalamak için; antlaşmanın Rusya'yla Almanya'yı savaşa sokmayacağına dair çekince koyulmasını, Boğazların müşterek savunması için bir antlaşma imzalanmasını, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde bazı değişiklikler yapılmasını ve Besarabya

ile Dobruca'yı işgal ettikleri zaman Türkiye'nin tarafsız kalmasını istemiştir. Talepler Saraçoğlu tarafından reddedilmiştir (Esmer ve Sander, 1996, s.141-142).

Saraçoğlu'nun Moskova'dan eli boş dönmesi neticesinde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile sürdürdüğü müzakerelerin sonuca bağlanması kararını almış, 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Türkiye tarafından antlaşmanın hükümleri dolayısıyla Sovyetler Birliği ile savaşa girilmeyeceğine dair "Sovyet Çekincesi" adı verilen bir protokol eklenmiştir (Soysal, 2000, s.602). Antlaşma sonrasında Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açış konuşmasında ittifakın hiçbir ülkeye yönelik olmadığını ve antlaşmanın diğer devletlerle olan ilişkileri etkilemeyeceğini söylemiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1939). Sovyetler Birliği üçlü ittifak antlaşmasından hiç memnun olmamış, Türkiye'nin emperyalistlerle ittifak yaptığını ve bu antlaşmanın bir savaş belgesi olduğunu ileri sürmüştür. (Esmer ve Sander, 1996, s.144).

2.2. Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabaları

1940'ın 10 Mayıs'ında Alman ordularının Fransa'ya saldırması ve buradaki başarıları, Hitler'e 1942 yılından önce savaşa giremeyeceğini söyleyen Mussolini'yi teşvik etmiş ve 10 Haziran'da İtalya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir. İtalyanların taarruza geçmeleri üzerine İngiltere ve Fransa, ittifak gereği Türkiye'den savaşa girmesini istemiştir (Tekeli ve İlkin, 2013, s.164). Türkiye bu talebi; Sovyet çekincesi, ittifakın taraflarından biri olan Fransa'nın teslim olması ve Türkiye'ye verilecek olan silahların henüz verilmemiş olması nedeniyle reddetmiştir. 28 Ekim'de İtalyanların Yunanistan'a saldırması Türkiye'yi bir kere daha savaşa girmekle yüz yüze getirmiş ancak İngilizlerin bu talebi Türkiye tarafından yine sürüncemede bırakılmıştır (Armaoğlu, 2012, s.497-498).

27 Eylül 1940 tarihinde Almanya, Japonya ve İtalya arasında Üçlü Pakt (Mihver Paktı) imzalanmıştır. Kasım 1940'ta Almanlarla Rusların arası Balkanlardaki çıkar çatışmaları nedeniyle gerilmiş, Hitler Sovyetlere karşı bir taarruz düşünmüştür. Bu amaçla Almanlar, güney bölgesini emniyete almak için Balkan devletlerine yönelmiştir. Bu doğrultuda; 20 Kasım'da Macaristan, 23 Kasım'da Romanya, 24 Kasım'da Slovakya ve 1 Mart 1941'de Bulgaristan, Üçlü Pakt'a dahil olmak zorunda bırakılmıştır. 6 Nisan 1941'de Ruslarla anlaşılan Yugoslavya ise 17 Nisan'da Alman kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Ekim 1940'ta İtalya'nın taarruz ettiği ancak bir sonuç elde edemediği Yunanistan da Almanlar tarafından işgal edilmeye başlanmış, 25 Nisan'da Atina, 31 Mayıs'ta ise Girit düşmüştür (Uçarol, 1995, s.601).

Almanların Balkanlara yerleşmesi Rusları özellikle Boğazlar konusunda endişelendirmiş, bu sebeple Ruslar, Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmeyi düşünmüştür. İngilizlerin de bu sırada Ruslarla müzakerelerde bulunması ve Türk-Rus yakınlaşmasını istemesi süreci hızlandırmış, İngilizler bu amaçla Moskova Büyükelçisi Stafford Cripps'e aracılık görevi vermiştir. Cripps, İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Ankara'da temaslarında yanında bulunmuş ve Moskova'ya döndükten sonra yapılan görüşmeler hakkında Dışişleri Komiser Yardımcısı Andrey Vişinski'yi bilgilendirmiştir. Vişinski aldığı bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Haydar Aktay'ı çağırması, Türkiye'nin endişelerinden haberdar olduğunu ancak bu endişelerin yersiz olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin bu teminatı bildiri halinde istemesi üzerine 25 Mart 1941'de Türk-Sovyet ortak bildirisi yayımlanmıştır. Böylece Almanların Balkanlara inmesinden endişe duyan iki ülke bir nebze olsun rahatlamış, Türkiye tehdit olarak algıladığı iki büyük ülkeden biriyle (diğeri Almanya) anlaşmıştır (Soysal, 2000, s.642). Bu dönemde İngilizler, Türkiye'yi savaşa sokmak amacıyla endişelerinden faydalanma yoluna gitmiş, İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 31 Ocak 1941'de İnönü'ye bir mektup yazarak Almanların sıradaki hedefinin Türkiye olduğunu, bunun karşısında Rusların tutumunun tahmin edilemeyeceğini söylemiş ve Türkiye'den üs istemiştir (Yalçın H.C., 1950, 5 Temmuz). İnönü ise Türkiye'yi savaş sahası yapmama hususunda kararlı bir tavır sergilemiş, Churchill'in taleplerini reddederek vaat edilen yardımların gerçekleştirilmesini istemiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s.43).

Churchill'in Türkiye'yi endişelerini kullanarak savaşa sokmaya çalıştığını gören Hitler, 1 Mart 1941'de İnönü'ye bir mektup yazmış, mektup 4 Mart'ta İnönü'ye ulaşmıştır. Hitler, Türkiye'nin topraklarında gözü olmadığını ve Alman ordularının Türk sınırlarına yaklaşmayacağını söylemiştir (Korkmazcan,

2020, s.3229). Bunun üzerine İnönü de 12 Mart'ta Hitler'e bir mektup yazarak, aldığı mektuptan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, Türkiye'nin sulh yanlısı bir politika izlediğini ve Almanya ile Türkiye'nin karşı karşıya gelmesi için bir sebep olmadığını söylemiştir (Korkmazcan, 2020, s.3232-3233). Karşılıklı mektuplardan kısa süre sonra, 1941 Nisan'ında Irak'ta Alman yanlısı Raşid Ali Geylanî bir darbeye iktidara geçmiştir. Almanlar, Ortadoğu petrollerini kontrol altında tutmak amacıyla Geylanî'yi desteklemeye ve desteği Türkiye üzerinden gerçekleştirmeye karar vermiştir. Mayıs ayındaki Türk-Alman görüşmeleri saldırmazlık paktı imzalanacak seviyeye gelmiş ancak Irak'a yapılacak sevkiyat gerekçesiyle pakt imzalanamamıştır. Irak'a yapılacak sevkiyatın önemi, Almanların izin karşılığında Türkiye'ye Batı Trakya ve Ege Adaları'nı teklif etmesinden anlaşılmaktadır. Bu sırada İngilizlerin, Geylanî kuvvetlerini bertaraf etmesiyle sevkiyata gerek kalmamış, 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır (Armaoğlu, 2012, s.500-501). Türkiye böylece Sovyetler Birliği'nden sonra kendisi için tehlike arz eden diğer bir devletle de saldırmazlık paktı imzalamıştır. Paktın hemen ardından Almanlar, 22 Haziran'da Ruslara saldırmış, Türkiye bu savaşta tarafsız olduğunu ilan etmiştir (Ulus, 1941, 23 Haziran).

Almanların taarruzu karşısında Sovyetler Birliği, 12 Temmuz 1941'de İngiltere ve 4 Aralık 1941'de Polonya ile antlaşma imzalamıştır (Uçarol, 1995, s.602). 12 Temmuz'da imzalanan antlaşmanın akabinde İngiltere ve ABD, Sovyetlere yardım sevk etme kararı almıştır. Sevkiyat için en güvenli güzergah olarak İran görülmüş ve Ağustos-Eylül 1941'de İran, kuzey-güney doğrultusunda Ruslar ve İngilizler tarafından işgal edilmiştir (Cleveland, 2008, s.214). Türkiye, Rus-Alman savaşının başlamasıyla birlikte tehlike olarak gördüğü iki devletin tehditlerinden kurtulduğunu düşünerek derin bir nefes almış ancak Rus-İngiliz antlaşması ve İran'ın işgali, Türkiye'yi yeni bir endişeye sevk etmiştir. İlerleyen süreçte Türkiye, Müttefiklerin savaşa katılma taleplerinden kurtulmakla beraber 1941-42 yılları boyunca bu sefer de Almanların bu doğrultudaki çabalarıyla karşı karşıya kalmıştır (Armaoğlu, 2012, s.502).

Türkiye, Rus-Alman savaşında taraflardan birinin kesin zaferini kendisi için bir tehdit olarak görmüştür, Türkiye'deki İtalyan Büyükelçi DePeppo'nun "Türkiye'nin ideali son Alman askerinin son Rus cesedinin üstüne düşmesi olacaktır" sözleri bu durumu gözler önüne sermektedir (Deringil, 2014, s.174). Kasım 1942'den itibaren Rus-Alman savaşı yeni bir evreye girmiş, Stalingrad Muharebeleri Ruslar lehine ilerlemeye başlamıştır. Aralık 1942'de Ruslar karşı taarruza geçmiş ve 1943'ün Ocak ayından itibaren Alman ordularını teslim almaya başlamışlardır. 13 Ocak 1943'te Hitler, Almanya'nın müdafaası için topyekun seferberlik emri vermiştir (Jacobsen, 1989, s.59-61).

2.3. Müttefik Konferansları ve Türkiye

Almanların Stalingrad'daki başarısızlığının üzerine Kuzey Afrika'daki yenilgileri eklenince, Müttefikler savaşın gidişatını belirlemek üzere 14-25 Ocak 1943'te Kazablanka Konferansı'nı düzenlemiş, ABD'yi temsilen Başkan Roosevelt, İngiltere'yi temsilen ise Başbakan Churchill toplantıya katılmıştır. Churchill toplantıya Almanları hızlı bir şekilde yenilgiye uğratacak bir fikirle gelmiştir. Churchill'in planlarının arasında Akdeniz'de İtalya'ya karşı taarruza geçmek ve Türkiye'yi savaşa dâhil etmek yer almıştır (Weisband, 2002, s.106-107). Almanların Ruslara saldırdığı süreçte Türkiye'nin tarafsızlığına olumlu bakan Müttefikler, Rusların başarılı olmasından sonra Türkiye üzerinde yeniden savaşa dâhil olması için baskılar yapmaya başlamıştır. Konferansta Türkiye'yi savaşa dâhil etme işi İngilizlere verilmiştir, aynı zamanda Müttefikler "kayıtsız şartsız teslim" ilkesini kabul etmiştir. Konferanstan çıkan kararlardan bu ikisi Türkiye'yi rahatsız etmiştir, zira ilk karar Türkiye'yi bir İngiliz uydusu haline getirebilir, ikinci karar ise Türkiye için en büyük tehdit olan Rusların, Avrupa'da tek güç haline gelmesini sağlayabilirdi (Tekeli ve İlkin, 2013, s.263).

Kazablanka Konferansı'nda alınan kararı tatbik etmek amacıyla Churchill, İnönü ile görüşmek istemiş, 30 Ocak 1943'te Adana'ya gelmiş ve görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmelerde iki tarafın amaçları birbirinden farklı olmuş, Churchill Türkiye'yi savaşa dâhil etmek istemiş ve bunu aşamalı olarak gerçekleştirmeyi düşünmüştür. Bu niyetle Churchill ilk olarak Türk ordusunun modernizasyonunun sağlanması gerektiğini, ikinci adım olarak Türkiye'de üs elde edilmesini, son adım olarak Türkiye'nin

savaşa dahil edilmesini tasarlamıştır. İnönü'nün amacı ise; Balkanların gelecekteki durumunu, Rus yayılcılığı karşısında İngiltere'nin alacağı tavrı ve Türk ordusunun modernizasyonu hakkındaki düşünceleri öğrenmek olmuştur (Koçak, 2017, s.148; Yalçın, 2011, s.709). Görüşmelerde, İngilizlerin yapacağı yardımlarla ilgili bir liste hazırlanmış, Adana Listeleri adı verilen bu listeler görüşmelerin tek somut neticesi olmuştur. Bunun dışında iki tarafın da görüşmeler sonucunda birbirini ikna ettiğini düşünmesinden dolayı, görüşmelere "sağlırlar diyalogu" da denilmiştir (Deringil, 2014, s.198).

Churchill ve Roosevelt arasında Almanların Kuzey Afrika'dan çıkarılması üzerine 12-25 Mayıs 1943'te Washington Konferansı, İtalya'da kazanılan Müttefik zaferleri ve bunun neticesinde Mussolini'nin devrilmesi üzerine de 14-24 Ağustos 1943'te Quebec Konferansı düzenlenmiştir (Jacobsen, 1989, s.62). İtalya'nın işgal edilmesinden önce gerçekleşen Washington Konferansı'nda; İtalya'nın işgal edilmesi ve böylece Mihver devletlerin Balkanlarda zayıflatılması, ikinci cephenin Fransa'da açılması ve İtalya'nın işgalinden sonra Türkiye'nin savaşa dahil edilmesine karar verilmiştir (Armaoğlu, 2012, s.476; Uçarol, 1995, s.618). İtalya'nın işgalinden sonra gerçekleşen Quebec Konferansı'nda ise Churchill ikinci cephenin Fransa yerine Türkiye'nin savaşa dâhil edilerek Balkanlarda açılması gerektiğini söylemiş ancak bu fikrini kabul ettirememiştir (Uçarol, 1995, s.618).

Quebec Konferansı'nda ileri bir tarihte İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği dışişleri bakanları arasında bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır. Kararlaştırılan konferans 19-30 Ekim 1943'te Moskova'da toplanmıştır (Jacobsen, 1989, s.63). Konferansın hemen başında Sovyetler Birliği Dışişleri Komiseri Molotov, Türkiye'nin savaşa dahil edilmesini şart koşmuş, bu gerçekleşmediği takdirde Türklerin silahlandırılma gerekçesinin ne olduğunu sormuştur. Ruslar, Türkiye'nin gelecekte kullanılmak üzere kendilerine karşı silahlandırıldığını düşünmeye başlamıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden Türkiye'nin silahlandırılma gerekçesinin Almanlar olduğunun garantisini vermiştir (Koçak, 2017, s.175). ABD ise Türkiye'nin savaşa dahil edilmesinin kâr sağlamayacağını, Türkiye'den üs ve geçiş izni elde etmenin daha mantıklı bir talep olacağını söylemiştir (Esmer ve Sander, 1996, s.173). Görüşmeler sırasında Eden ile Molotov, Türkiye ile ilgili fikirlerde aynı çizgiyi izlemiş, bunun sonucunda iki taraf arasında bir protokol imzalanmış ve Türkiye'nin 1943 sonlarında savaşa girmesi gerektiğine karar verilmiştir (Deringil, 2014, s.214).

5 Kasım 1943'te Moskova Konferansı'ndaki kararlar hakkında Türkiye'yi bilgilendirmek amacıyla Kahire'de iki dışişleri bakanı Eden ile Numan Menemencioğlu bir araya gelmiş, görüşmeler iki başlık altında şekillenmiştir. Bunlar; Moskova Konferansı ve Türk-Rus ilişkileri ile İngilizlerin Türkiye'den talepleri olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s.151). Görüşmelerde Eden, Türkiye'den Müttefik hava kuvvetleri için üs talep etmiş, Menemencioğlu bu talebi Türkiye'yi savaşa sokmakla eşdeğer tutarak reddetmiştir. Eden'in ısrarları bir netice vermemiş, Eden Churchill'e gönderdiği raporda; "hiç kimse ikna olmak istemeyen bir Türk kadar sağır olamaz" demiştir (Deringil, 2014, s.218; Weisband, 2002, s.170). Görüşmenin sonlarında Türk hükümetinin ilerleyen günlerde İngiltere'ye taleplerle ilgili bir cevap vermesi kararlaştırılmıştı, Türkiye 17 Kasım'da bu cevabı vermiştir. Buna göre Türkiye savaşa girmeyi kabul etmiş ancak bunun için asgarî ihtiyaçların karşılanmasını şart koşmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s.160). 17 Kasım'daki bu cevap Türk dış politikası için dönüm noktası olmuştur zira strateji değişmiştir. Türkiye "savaş dışı kalma" politikasından vazgeçmekle beraber savaşa girmemeye kararlıdır, buradaki amaç bir adım geri atar gibi görünerek yeni savunma hattı oluşturmaktır. Türkiye'nin yeni stratejisi; savaşa girmek için yeterli malzemenin sağlanmadığını öne sürmek olacaktır.

28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihlerinde Tahran'da yeni bir konferans düzenlenmiş, buna Stalin, Roosevelt ve Churchill iştirak etmiştir. Bu konferansta da Churchill, Türkiye'yi savaşa dâhil etme konusundaki ısrarlarını sürdürmüş ancak Ruslar, dışişleri bakanları düzeyinde toplanan Moskova Konferansı'ndaki Türkiye'yle ilgili ısrarlarından vazgeçmiştir. Churchill konferans boyunca Rusları eski fikirlerine döndürmek için çabalamış, hatta bu amaçla Stalin'e, Boğazlar konusunun dahi tartışmaya açılabileceğini söylemiştir. (Deringil, 2014, s.221-224). Roosevelt ise Overlord Operasyonu'na odaklanmış ve Türkiye'nin savaşa dâhil olmasının Müttefiklerin üzerine yeni yükler bindireceğini düşünmüştür. Stalin de Roosevelt gibi Overlord Operasyonu'nu ön planda tutmuş ve sık sık bu konuyu gündeme getirmiştir (Berojkov, 1970, s.67; Weisband, 2002, s.186). Buna rağmen Churchill, Stalin'i ve

Roosevelt'i Türkiye'yi savaşa dahil etme hususunda yeni teşebbüslerde bulunmaya ikna etmeyi başarmıştır.

Tahran Konferansı'nda alınan bu karar neticesinde Roosevelt ve Churchill, İnönü'yü Kahire'ye davet etmiştir. İnönü, Tahran Konferansı sırasında veya önceden alınmış kararlar üzerinde kendisine baskı yapılacağı takdirde daveti kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Roosevelt ve Churchill'in böyle bir şey olmayacağına dair garanti vermesi üzerine taraflar 4-6 Aralık 1943'te görüşmüşlerdir. Türkiye üzerindeki İngiliz baskısının zirve yaptığı bu görüşmelerde Churchill, 15 Şubat 1944'te Müttefik hava kuvvetlerinin Türkiye'ye geleceğini aksi takdirde Türkiye'den vazgeçileceğini söylemiştir (Esmer & Sander, 1996, s.176-177). İnönü, Churchill'in bu tehdidine Türkiye'nin halihazırda savaşa katılmayı kabul ettiğini ancak Müttefiklerin beklenen yardımın ancak %10'unu gerçekleştirdiğini söylemiş, Menemencioğlu ise bu oranın sadece %4 olduğunu eklemiştir. İnönü'nün vaat edilen yardımların gerçekleştirilmesi halinde Türkiye'nin derhal savaşa katılacağını söylemesi Churchill'i memnun etmiş, konferans olumlu bir hava içerisinde sonlanmıştır (Koçak, 2017, s.190; Uçarol, 1995, s.646).

Kahire'deki görüşmelerde bir Türk-İngiliz iş birliği öngörülmüş, bu doğrultuda Ocak 1944'te İngiliz Hava Mareşali Linnell başkanlığında bir askerî heyet Türkiye'ye gelmiştir. Heyetler arasında yapılan görüşmelerde iki tarafın amaçları çok farklı olmuş, bu durumda İngiliz heyeti 3 Şubat'ta Türk yetkililere haber vermeksizin Ankara'yı terk etmiştir. Yeni gelişmeyle ilgili olarak iki taraf birbirini suçlamış, Türkiye İngiltere'yi vaat ettiği yardımları yapmamakla suçlarken, İngilizler Türkiye'nin taleplerinin fazlalığından şikayet etmiştir. Türkiye'nin buradaki amacı, savaşın önemini yitirmesini beklemek ve o zamana dek oyalanmaktır. Bunun üzerine İngiltere 2 Mart'ta, ABD 1 Nisan'da Türkiye'ye yaptıkları yardımları kesmiştir. (Esmer & Sander, 1996, s.178-179).

Haziran 1944'te Türkiye ile Müttefik ilişkilerinin gerilmesine neden olacak başka bir olay meydana gelmiştir. Boğazlardan geçmek isteyen Alman gemilerine Türkiye izin vermiş, Müttefikler bu iznin verilmesine itiraz etmiştir. Bu itirazlardan sonra Menemencioğlu, Alman Büyükelçisi von Papen'den bireysel teminat aldıktan sonra gemilerin geçişine yeniden izin verilmiştir. Müttefik baskıları ve itirazları sonucunda gemide arama yapılmasına karar verilmiş, yapılan arama sonucunda gemide bir miktar savaş teçhizatı bulunmuştur. İngilizlerin, Alman yanlısı olarak gördükleri Menemencioğlu hakkındaki görüşleri yeniden alevlenmiş, bunun sonucunda Menemencioğlu istifa etmek zorunda kalmıştır (Deringil, 2014, s.245-246; Weisband, 2002, s.250-252). Müttefiklerin baskıları karşısında Başbakan Saraçoğlu, 2 Ağustos 1944'te TBMM'de bir konuşma yapmış, Almanlarla ilişkileri kesmenin ittifak için gerekli olduğunu, bu hareket neticesinde doğacak olan iktisadî zararın İngilizler tarafından karşılanacağını söylemiştir. Bu konuşmadan sonra mecliste oylama yapılmış ve oylama sonucunda Türk-Alman ilişkileri kesilmiştir (TBMM, 1944). Bunu ileriki süreçte Türkiye'nin Almanya'ya savaş açması izleyecektir.

2.4. Türkiye'de Savaş Ekonomisi

Türkiye savaşa fiili olarak katılmamış olsa da gerek coğrafi konumu gerek dünyada işlerlik kazanan savaş ekonomisinden dolayı savaşın etkilerini azami ölçüde hissetmiştir. Bu süreçte savaş dolayısıyla ülkeler ürün ithalatını durdurmuş ya da azaltmış, Türkiye savaşa katılan ülkelere ürün ithal edememiş, ihtiyaç duyulan kimi ürün üretilmeye çalışılmış ancak bazılarının üretimi mümkün olmamıştır. Ekonomideki sıkıntıların başlıca sebepleri arasında ithalat yapılamaması, seferberlik sebebiyle erkeklerin silah altına alınması buna bağlı olarak da üretimin azalması ve Milli Savunma Bakanlığı'na büyük bütçeler ayrılması yer almıştır. Örneğin erkeklerin silah altına alınması nedeniyle buğday üretiminde %50'ye varan düşüşler yaşanmıştır (Boratav, 2011, s.89).

Üretimin düşmesi ve ithalatın yapılamaması arz-talep dengesini bozmuş, bunu fırsat bilen tüccarlar ürün stoklamıştır. Bunun neticesinde karaborsa, vurgunculuk ve enflasyon tavan yapmış, bazı ürünler parayla dahi alınamaz hale gelmiştir. Küçük ve orta boyutlu üreticiler, işçiler, köylüler ve memurlar enflasyondan büyük zarar görmüş, I. Dünya Savaşı'nda da olduğu gibi bu savaşta da "savaş zenginleri" ortaya çıkmıştır. Bu durumun önüne geçmek için hükümetler iki yol düşünmüştür, Refik Saydam hükümeti (1939-1942) sıkı devlet denetimi gerçekleştirirken, Şükrü Saraçoğlu hükümeti (1942-1946)

denetimleri zayıflatarak üretimi teşvik etme politikası izlemiştir (Çavdar, 2003, s.310-312). Saydam hükümeti sıkı devlet denetimi amacıyla 15 Ocak 1940'ta meclise bir kanun önerisi sunmuş, bu öneri 18 Ocak'ta "Milli Korunma Kanunu" adıyla yasalaşmıştır. Kanunla hükümete dış ve iç ticareti denetlemesi için geniş yetkiler verilmiştir, bu denetleme için de Fiyat Murakabe Komisyonu, İaşe Müsteşarlığı, Petrol Ofisi, Ticaret Ofisi, Köy Dağıtma Birlikleri ve Halk Dağıtma Birlikleri gibi kurumlar teşkilatlandırılmıştır (Aydın, 2019, s.414-418).

Milli Korunma Kanunu stokçuluğu, vurgunculuğu ve karaborsayı önleyememiş, istenilen sonucu vermemiştir. Kanun Saraçoğlu döneminde de yürürlükte kalmış ancak Saraçoğlu'nun sıkı denetimi zayıflatması sonucunda savaş zenginleri ortaya çıkmıştır. Saraçoğlu bu savaş zenginlerinin sağladığı haksız kazancı vergilendirme yoluna gitmiştir. Bu amaçla 1942'de ticaret burjuvazisini hedef alan Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla, bir kereye mahsus olağanüstü bir vergi toplanmış, vergiyi ödemeyenler çalıştırılmak üzere kamplara gönderilmiştir. Kanunda vergi mükellefleriyle ilgili bir ayırım yapılmamasına rağmen, toplanan verginin yarısından çoğu azınlıklar tarafından ödenmiş, bu sebeple de vergi eleştirilerin hedefi olmuştur. 1944 yılında ise büyük toprak sahiplerini hedef alan Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarılmış, gayrisafi üretimin %10'unun alınması sebebiyle Aşar Vergisi'ni andıran bu vergi, küçük üreticiye büyük bir yük olmuştur (Boratav, 2011, s.92-94).

3. II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk-Sovyet İlişkileri

Savaş boyunca Türk-Sovyet ilişkileri inişli çıkışlı bir görünüm sergilemiştir zira bu yıllarda iki taraf da birbirlerine karşı politikalarını savaşın gidişatına göre belirlemiştir. Özellikle Türkiye, fiili olarak katılmak istemediği bu savaşta, iç politikalarını da savaşın gidişatına göre şekillendirmiş, savaşın üstün tarafını memnun edecek adımlar atarak üstün tarafla ilişkilerini iyileştirmeye çalışmıştır. Bu duruma örnek teşkil edecek olaylardan biri Alman Büyükelçi von Papen'e 24 Şubat 1942'de suikast teşebbüsünde bulunulması olmuştur. Savaşta Alman üstünlüğünün sürdüğü bu dönemde, suikastçılardan olan iki Sovyet vatandaşıdan biri Sovyetlerin İstanbul Başkonsolosluğu'na sığınmış, Türk-Rus ilişkilerinin bozulması göze alınarak konsolosluk binası kuşatılmış ve şahıs gözaltına alınmıştır (Koçak, 2015, s.619). Tutuklanan şahıslar 16 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırılmış ancak 2 Ağustos 1944'te Türk-Alman ilişkilerinin kesilmesinden sonra 9 Ağustos'ta serbest bırakılmışlardır. (Oran, 2009, s.449).

1944 yılında ise Almanların savaşı kaybedeceği görülmüş ve Türkiye, Sovyetlerle ilişkilerini yumuşatmaya çalışmıştır. Savaşta Sovyet üstünlüğünün görüldüğü bu dönemde, Sovyetlerin uzun bir süredir rahatsız oldukları Türkçü-Turancılar hakkında harekete geçilmiştir. Sabahattin Ali-Nihal Atsız arasında başlayan hakaret davası, 9 Mayıs 1944'te Atsız'ın 4 ay hapse mahkûm edilmesi ile sonuçlanmış, bu dava daha sonra anayasal devlet düzenine karşı çıkmak, gizli cemiyet kurmak ve bu yolla hükümet darbesi planlamak gibi suçlamalarla İrkçılık-Turancılık Davası'na dönüşmüştür (Goloğlu, 2012, s.265). 18 Mayıs'ta hükümet tarafından; Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Zeki Velidi Togan ve Hasan Ferit Cansever gibi önde gelen Türkçü isimlerin tutuklandığı yönünde bir duyuru yayımlanmıştır. Duyurunun ardından Almanların üstün olduğu dönemde Türkçü-Turancılarla ilgili olumlu haberler yapan basın bu isimlere ve fikirlere karşı taarruza geçmiştir. Ardından 19 Mayıs dolayısıyla yaptığı konuşmasında İnönü ırkçılığa karşı olduğunu ve bu yeni bozgunculara karşı da önlemler alınacağını söylemiştir. 23 kişinin yargılandığı dava 7 Eylül 1944'te başlamış ve 29 Mart 1945'te birkaç kişi dışında sanıkların tamamının 10 yıla kadar hapisle cezalandırılmasıyla sonuçlanmıştır. (Goloğlu, 2012, s.266-271). Askerî Yargıtay, verilen cezaları 23 Ekim'de bozmuş, sanıklar serbest bırakılmıştır, bu karardan kısa bir süre önce Rusların toprak talebinde bulunmalarının bu kararda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Truman Doktrini'nin ilanından hemen sonra ise sanıklar Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından 31 Mart'ta aklanmıştır (Oran, 2009, s.397).

Ruslar da Türkiye ile benzer bir politika izlemiş, savaşın gidişatına göre birbirine oldukça zıt tutumlar sergilemiştir. Almanlarla pakt imzaladıktan sonra Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'yı tehdit olarak görmüş, Türkiye'nin imzaladığı Üçlü İttifak Antlaşması'na karşı çıkmıştır. Almanların, Fransa'ya saldırmasından sonra Türkiye'nin savaşa dahil olma ihtimali doğunca Ruslar Türkiye'yi tehdit etmiştir.

Türkiye de zaten savaşa dahil olmamak için ittifak antlaşmasındaki "Sovyet çekincesi" protokolünü öne sürmüştür. Almanların Balkanlardaki faaliyetlerini arttırması sonrasında Rus-Alman ilişkileri bozulmaya başlamış ve Ruslar, 1941'den itibaren Türkiye ile ilişkilerini yumuşatmak istemiş, bu amaçla 25 Mart 1941'de taraflar ortak bir bildiri yayımlamıştır (Armaoğlu, 2012, s.497-500). Görüldüğü üzere Ruslar, Alman tehdidiyle karşılaştıktan sonra Türkiye'nin çıkacak savaşta tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Bununla beraber Stalingrad Muharebelerini kazanan Ruslar, 1943'ten itibaren Türkiye'ye karşı olan tutumlarını sertleştirmişlerdir. Bütün Müttefik konferanslarında gündeme gelen Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi meselesi, özellikle Ekim 1943'te Moskova Konferansı'nda en şiddetli seviyeye ulaşmıştır. Bu görüşmede Molotov, savaşa dahil olması için Türkiye'ye emir verilmesi gerektiğini söylemiştir (Armaoğlu, 2012, s.502-504).

Müttefikler, Türkiye'yi savaşa dahil edememekle birlikte 1945 yılı başlarında kazanacaklarını görmüşler ve izlenecek yol hakkında kararlar vermek üzere 4-11 Şubat 1945 tarihlerinde Yalta Konferansı'nı düzenlemişlerdir (Jacobsen, 1989, s.87). Sovyetler Birliği, savaş süresince devamlı olarak Boğazlar meselesini gündeme getirmiş ve Montrö Sözleşmesi'nin kendilerini sınırladığını söylemişti, Stalin bu konuyu Yalta Konferansı'nda da dile getirmiştir. Konferans sonucunda Birleşmiş Milletlerle ilgili kararlar alınmış, Ruslar savaşa bir türlü dâhil olmayan Türkiye'nin bu yeni oluşuma kabul edilmemesini istemiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde 1 Mart 1945'e kadar Almanlara savaş açacak her devletin kabul edilebilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir (Armaoğlu, 2012, s.489).

Konferans sonrasında Ruslardan Türkiye'ye yönelik ilk adım gelmiş, 19 Mart 1945'te Türk Büyükelçi Selim Sarper'e 1925 tarihli Türk-Rus dostluk antlaşmasının feshedildiği bildirilmiştir (Köse, 2015, s.250-251). 4 Nisan'da Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Rus Büyükelçi Vinogradov'a Montrö Sözleşmesi'nin gözden geçirilebileceğini söylemiş, bu hususta Rus taleplerini sormuştur. Ruslardan yanıt alınamaması üzerine Sarper 7 Haziran'da tekrar Molotov ile görüşmüş, bu görüşmede yeni Rus talepleriyle karşılaşmıştır (Tekeli ve İlkin, 2013, s.385). Ruslar; 1921 yılında imzalanan Moskova Antlaşması sınırlarının yenilenmesini ve bu doğrultuda Kars ve Ardahan'ın kendilerine bırakılmasını, Boğazların güvenliği için kendilerine üs verilmesini ve Montrö Sözleşmesi'nin taraflar arasında değiştirilmesini talep etmiş, bu talepler Türkiye tarafından derhal reddedilmiştir (Hasanlı, 2011, s.140).

17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihlerinde Müttefikler, Almanya'nın teslim olmasından doğan yeni meseleleri görüşmek üzere Potsdam Konferansı'nı toplamıştır. Konferansta ABD'yi vefat eden Roosevelt'in yerine yeni Başkan Harry Truman, İngiltere'yi ise Temmuz ayının sonlarından itibaren seçimleri kaybeden Churchill'in yerine yeni Başbakan Clement Attlee temsil etmiştir (Jacobsen, 1989, s.87). Ruslar bu konferansta da Boğazlar meselesini açmış, Truman Ruslara tam olarak destek vermemekle birlikte Boğazların uluslararası bir statü kazanması gerektiğini söylemiştir. İngilizler ise geleneksel politikalarına dönerek Rusların taleplerine temkinli yaklaşmış ve Montrö Sözleşmesi'nde değişiklik yapılacaksa bile bunun Türkiye'yi ürkütmeden yapılmasını savunmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde ABD, İngiltere ve Sovyetlerin, Boğazlar ile ilgili görüşlerini ilerleyen süreçte Türkiye'ye bildirmeleri kabul edilmiştir (Deringil, 2014, s.262). 2 Eylül 1945'te Japonların teslim olmasıyla II. Dünya Savaşı resmen sona ermiş ve sıra savaş sonrası düzenin tesisine gelmiştir. Bu sırada Mart ayında Türkiye ile arasını iyiden iyiye açmış olan Ruslar, yoğun bir Türk aleyhtarı propagandaya girişmiş, Rus basını da buna paralel olarak hareket etmiştir. Ayrıca Ruslar hem Kafkaslarda hem de Balkanlarda yığınak yapmaya başlamıştır (Deringil, 2014, s.263).

Potsdam Konferansı'nda alınan karar sebebiyle ABD 2 Kasım 1945'te, İngiltere ise 21 Kasım 1945'te Türkiye'ye Boğazlarla ilgili görüşlerini bildiren birbirine benzer notalar göndermişlerdir. Bu notalarda; Boğazların savaşta ve barışta bütün ülkelerin ticaret gemilerine her zaman açık olması, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman açık olması, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine belli tonajın altındaki ve Birleşmiş Milletlerin görevlendirdiği gemiler muaf olmak üzere kapalı olması ve Japonya'nın Montrö Sözleşmesi'nin dışında bırakılması gibi görüşler yer almıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.198). 7 Ağustos 1946'da ise Rus görüşlerini bildiren nota gönderilmiştir. Buna göre; Türkiye savaşta yetkilerini kötüye kullanarak Mihver devletlerin savaş gemilerine geçiş izni

vermişti, bunun da etkisiyle Boğazların savaşta ve barışta bütün ülkelerin ticaret gemilerine her zaman açık olması, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman açık olması, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine her zaman kapalı olması, yeni Boğazlar Sözleşmesi'nin sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletler arasında yapılması ve Boğazların güvenliğini Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin beraber sağlaması şeklindeki talepler bildirilmiştir (Armaoğlu, 2012, s.521).

Rusların bu notasına ABD 19 Ağustos'ta, İngilizler ise 21 Ağustos'ta cevap vermiş, yeni Boğazlar Sözleşmesi'nin sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletler arasında yapılması ve Boğazların güvenliğini Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin beraber sağlaması taleplerinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir (Kulkıra, 2015, s.108). Türkiye ise Rus notasına 22 Ağustos'ta cevap vermiş, Türkiye'nin yetkilerini kötüye kullandığı iddiasını delilleriyle reddetmiştir. Ayrıca ABD ile İngiltere'nin de reddetmiş olduğu iki madde Türkiye'nin egemenlik haklarına ve asayişine aykırı olduğu söylenerek kabul edilmemiştir. Türkiye'nin cevabî notasına Ruslar 24 Eylül'de aynı taleplerini yineleyen bir nota daha göndermiş, İngiltere ve ABD, 9 Ekim'de gönderdikleri birer notayla, Potsdam'da alınan karar gereğince görüşlerin birer notayla bildirileceğini, notalar üzerinden tartışmaya girilemeyeceğini söylemiş, Boğazların asayişine ilgili tek sorumlunun Türkiye olması gerektiği görüşlerini yinelemişlerdir. Türkiye de 18 Ekim'de 24 Eylül'deki notaya yeni bir cevabî notayla önceki notasında yer alan gerekçeleri yinelemiştir (Armaoğlu, 2012, s.522). Böylece Türk-Rus ilişkileri bir çıkmaza sürüklenmiştir.

4. 1945-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Anti-Komünizmin Yükselişi

Milli Mücadele döneminden beri Rus yardımları nedeniyle Türk-Rus ilişkileri olumlu seyretmiş ancak buna rağmen Türkiye, komünizmle arasına bir mesafe koymuştur. 1939 yılından itibaren Sovyetlerin yayılmacı politikalarını gören Türkiye, birtakım önlemler almış ve bir denge unsuru olarak İngiltere ile Fransa'yı görmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında Türk-Rus ilişkileri inişli çıkışlı bir grafik sergilerken de Türk milleti anti-komünizm ile arasındaki mesafeyi korumuştur. Savaş sırasındaki ve özellikle sonrasındaki Rus taleplerinden sonra ise Rus aleyhtarlığı ve buna bağlı olarak anti-komünizm büyük bir yükseliş göstermiştir. Anti-komünist söylemler gerek TBMM'de gerek basında sıklıkla yer almış, iktidar-muhalefet çekişmelerinde "komünist" suçlamaları yapılmış, hükümetler de çeşitli anti-komünist politikalar yürütmüştür. Rus taleplerinin ardından Türk-Rus ilişkileri ilerleyen süreçte de olumsuz yönde ilerlemiştir. Türkiye en büyük tehdit olarak Sovyetleri görmüş ve çareyi iki kutuplu dünyanın anti-komünist kanadı ve bu kanadın lideri ABD ile yakınlaşmakta bulmuştur.

4.1. Türkiye-ABD Yakınlaşması

Savaş bittikten sonra ABD, Türkiye ve Boğazlar meselesi başta olmak üzere birçok meseleye ilgisiz kalmış ancak bu ilgisizlik kısa sürmüştür. ABD, Rusların yayılmacı politikalarını görmüş ve buna karşılık tedbirler almak durumunda kalmıştır. Rusların Çekoslovakya başta olmak üzere Avrupa'daki faaliyetleri, Türkiye ile olan Boğazlar meselesindeki ısrarcı ve sert tutumu, boşaltılmasına karar verilen İran'dan askerlerini çekmemesi ABD'yi etkileyen gelişmeler olmuştur.

5 Nisan 1946'da Ordu Günü'nde yaptığı konuşmasında Başkan Truman, Yakın ve Ortadoğu'daki kaynakların çokluğundan bahsetmiş ancak bu bölgedeki ülkelerin kendilerini koruyamayacaklarını sözlerine eklemiştir. Buradaki ülkelerin egemenliklerinin Birleşmiş Milletler vasıtasıyla korunması gerektiğini ve ABD'nin güçlü bir ülke olarak dünyadaki gelişmeler karşısında üzerine düşen vazifelerini yerine getireceğini söylemiştir (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.202). Truman'ın konuşmasından ABD'nin dış politikasının değişeceği ve Monroe Doktrini'ne geri dönülmeyeceği anlaşılmıştır. Aynı zamanda Truman'ın bölgedeki ülkelerin egemenliklerine karşı tehlike olarak gördüğü ülkenin Sovyetler Birliği olduğu açıktır, bu ülkelerin egemenliklerinin Birleşmiş Milletler vasıtasıyla korunacağı düşüncesinin ise mesnetsiz bir ideal olduğu ilerleyen süreçte görülecektir.

Türk-Rus ilişkilerinin Boğazlar sebebiyle gerginliğinin had safhada olduğu bir dönemde yeni bir gelişme Türkiye'yi bir nebze olsun rahatlatmıştır. ABD, Türkiye'nin yanında olduğunu göstermek ve Ruslara gözdağı vermek amacıyla ABD'de hayatını kaybeden Türk Büyükelçi Münir Ertegün'ün cenazesini meşhur Missouri zırhlısı ile Türkiye'ye göndermiş, Missouri 6 Nisan'da, Başkan Truman'ın

konuşmasından bir gün sonra İstanbul'a ulaşmıştır. (Kulkıra, 2015, s.112). Bu gelişme Türk tarafında sevinçle karşılanmış, ABD'nin 9 Ekim'de Boğazlarla ilgili Ruslara verdiği notayla artan güven, bu gelişme neticesinde daha da pekişmiştir.

1945-46 dönemi ABD'nin Ruslara karşı olan güvensizliğinin arttığı yıllar olurken 1947 ise ABD'nin artık fiilen harekete geçtiği yıl olmuştur. 24 Şubat 1947'de ABD'ye gönderilen bir İngiliz notası, Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik koşullar nedeniyle artık yardım yapılamayacağını söylemiş, iki ülkedeki Rus tehdidine karşı ABD'nin bu yardımı devralması önerilmiştir. ABD, taraflarından biri komünistler olan Yunan İç Savaşı dolayısıyla bu ülkeye yardıma sıcak bakmış ancak Türkiye konusunda şüpheye düşmüştür. İngilizler ise Türkiye'nin konumunun önemli olduğu hususunda her fırsatta ABD'li yetkilileri uyarmış, ABD Savunma Bakanlığı da İngiltere'yle paralel görüşler bildirmiş ve bu çabalar neticesinde Türkiye'nin de yardım kapsamına alınması kararlaştırılmıştır (Aydınlı, 2021, s.118-120). Başkan Truman, 12 Mart 1947'de bu doğrultuda tarihe "Truman Doktrini" olarak geçen bir bildiriye senatoda okumuştur. Bildiride; Türkiye ve Yunanistan'ın içinde bulunduğu vaziyet ve Rus amaçları detaylıca anlatılmış, Rusların yayılmacı politikalarının engellenmesi maksadıyla; Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapma, iki devlete sivil ve askeri personel gönderme ve bu iki devletin personellerini ABD'de yetiştirme yetkisi istenmiştir. Senatoda Türkiye'ye yardım yapılmaması doğrultusunda fikirler öne sürülse de "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" kabul edilmiş ve 22 Mayıs'ta Başkan Truman tarafından onaylanmıştır. Bu amaçla Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947'de bir antlaşma imzalanmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.214-215). Bununla birlikte 7 Haziran 1947'de General Marshall, Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmasında Avrupa ülkelerinin savaş dolayısıyla ekonomik bir buhran içinde olduğunu ve buhran sebebiyle bu ülkelere yardım yapılabileceğini beyan etmiştir. Bunun üzerine 16 ülkenin katıldığı bir ekonomi konferansı toplanmıştır. Türkiye'nin de katıldığı bu konferansta ABD, yardımın muhatabının savaşın yıkımıyla boğuşan Avrupa devletleri olduğunu söylemiş, Türkiye'de böyle bir yıkım olmadığı gerekçesini ileri sürerek Türkiye'yi anlaşmaya dahil etmek istememiştir. İlerleyen süreçte Türk hükümeti kamuoyu baskılarının da etkisiyle ABD'yle birebir iletişime geçmiş ve kendisini "Marshall Planı" olarak adlandırılan ekonomik yardım planına dahil etmeyi başarmıştır. 4 Temmuz 1948'de taraflar arasında yardım antlaşması imzalanmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.220-222).

Rus yayılmacılığına karşı ABD'nin aldığı önlemler yetersiz kalmıştır. Rusların Şubat 1948'de Çekoslovakya'da bir darbeye müdahil olmaları üzerine Batı Avrupa ülkeleri yeni önlemler almaya karar vermiş, bu doğrultuda 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Belçika tarafından Brüksel Antlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte İngiltere hariç diğer devletlerin Alman işgaline uğramış olmaları ve İngiltere'nin ekonomik sorunlarla karşı karşıya olması antlaşmadan istenilen verimin alınmasına engel olmuştur. Batı Avrupa devletlerinin durumu ABD'yi bölgede aktif bir politika izlemeye yöneltmiş, ABD'li senatör Vandenberg'in önerisiyle ABD Başkanına, ABD'nin güvenliğini ilgilendiren meselelerde antlaşmalara dahil olma yetkisi gündeme getirilmiştir. Öneri 11 Haziran 1948'de senato tarafından kabul edilmiştir (Efe, 2019, s.607-608). Verilen yetkiden sonra ABD, bölgede daha etkin bir politika izlemiş ve Rus yayılmacılığına karşı 4 Nisan 1949'da NATO'yu kurmuştur, buna göre NATO üyesi ülkelere birine yapılan saldırı, bütün ülkelere yapılmış sayılacaktır (Armaoğlu, 2012, s.546). Türkiye ise NATO'nun kurulmasından önce 1948 yılında ABD'ye ittifak teklifinde bulunmuş ancak bu teklif kabul edilmemiştir. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, NATO'ya dahil olabilmek amacıyla Avrupa başkentlerini ziyaret etmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştur. Artan Rus tehdidi karşısında ABD, 13 Mart 1949'da olası bir Rus saldırısına karşı Türkiye'yi destekleyeceğini ilan etmiştir (Efe, 2019, s.608). Bu süreçte Türkiye NATO'ya kabul edilmek amacıyla ABD ile birçok gayriresmî görüşmelerde bulunmuştur. Türkiye ilk resmî başvurusunu ise 11 Mayıs 1950'de yapmış, başvuru İtalya hariç bütün devletler tarafından reddedilmiştir (Oran, 2009, s.496). Türkiye'nin daha sonraki başvurusu da reddedilecek ancak Kore Savaşı'na asker gönderildikten sonra Demokrat Parti döneminde, 1952 yılında NATO'ya girilebilecektir.

4.2. İç Siyasette Anti-Komünizmin Yükselişi

1945'te savaşın sona ermesinden sonra Türkiye, Rus tehdidine maruz kalmış ve çareyi ABD liderliğindeki Batı'ya yakınlaşmakta bulmuştur. Savaşı asker liderlere sahip otoriter rejimler kaybetmiş, demokrasinin temsilciliğini yapan ABD ve İngiltere kazanmıştır. Türkiye bu devletlerle ilişkilerini geliştirmek ve yeni dünya düzenine ayak uydurmak amacıyla demokratikleşme yoluna girmiş, bunun ilk adımı çok partili siyasal hayata geçiş olmuştur. Temmuz 1945'te Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuş, bu parti Türk siyasi tarihinde İnönü döneminde kurulan ilk parti olarak yer almıştır. Bununla beraber parti gerek İnönü gerekse kamuoyu tarafından pek ciddiye alınmamıştır. İnönü'nün 1 Kasım 1945'te meclisi açış konuşmasında "bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" sözleri bu görüşü doğrular niteliktedir (TBMM, 1945). Akabinde 7 Ocak 1946 tarihinde CHP içerisindeki muhaliflerden olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından Demokrat Parti kurulmuştur (Ahmad, 2010, s.30). İnönü döneminin çok partili ilk seçimi olan 1946 seçimlerinden sonra Atatürk ilke ve inkılaplarının şiddetli savunucularından, tek parti döneminde fazlasıyla otoriter bir siyasi anlayışı benimsemiş ve anti-komünist fikirlere sahip Recep Peker hükümeti kurulmuştur (Tekeli ve İlkin, 2014, s.315).

Peker'den önce görev yapmış olan Saraçoğlu da Türkçü kimliğiyle ve Rus aleyhtarı fikirleriyle bilinmektedir ancak görev yaptığı dönem savaş yıllarına denk gelmiş, Saraçoğlu kendi fikirlerinden önce Türkiye'nin çıkarlarını ön planda tutmuştur. 27 Ağustos 1942 tarihinde yeni görevini tebrik etmek için gelen Alman Büyükelçi von Papen ile görüşmesinde bir Türk olarak Rusya'nın yok olmasını istediğini, bütün Türklerin de böyle düşündüğünü, böyle bir fırsatın bin yılda bir geleceğini söylemiş ancak bir Başbakan olarak ülkesinin menfaatlerini korumak durumunda olduğunu, bu sebeple Alman-Rus savaşında tarafsız kalınacağını belirtmiştir (Armaoğlu, 2012, s.502). Bununla birlikte 5 Ağustos 1942 tarihli meclis konuşmasında; "Arkadaşlar, biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal bir vicdan ve kültür meselesidir" demiştir (TBMM, 1942). Nitekim Atsız-Ali davasının fitili bu konuşma sebebiyle ateşlenmiş, Atsız başbakanın sözlerinden cesaret alarak kendisine iki açık mektup yazmış ve komünist faaliyetleri şikâyet etmiştir. Sabahattin Ali, ikinci mektupta kendisinden "vatan haini" olarak bahsedilmesi üzerine Atsız'a hakaret davası açmıştır.

1946 yılı Türkiye için hem iç hem dış siyasette zor bir yıl olmuştur. İçeride çok partili sisteme geçişin zorluklarıyla mücadele edilirken dışarıda Rus taleplerini savuşturmakla uğraşmıştır. Ruslarla olumsuz ilişkilerin sürmesine ve Recep Peker gibi otoriter ve anti-komünist bir başbakanın göreve gelmesine rağmen 1946'da dokuz tane sol eğilimli parti kurulmuştur. Bu partilerden Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi dışındakiler başarılı olamamıştır, bu iki partinin başarısının temellerinde ise Türkiye Komünist Partisi'nin dağılan kadroları tarafından kurulmuş olmaları yatmaktadır. Bu partilerin kurulmasına izin verilmesinde Batı Bloku'na hem demokratik rejime geçildiğini hem de ülkede bir komünist tehdidi olduğunu gösterme çabası etkili olmuştur (Koca, 2017).

1946 yılından itibaren dikkat çeken gelişmelerden biri de Türkiye'nin sadece Rusları değil, özellikle komşu olunan Rus peyki devletleri de yakından takip etmesi olmuştur. Rusların bu süreçte hem Kafkaslara hem Balkanlara askerî yığınak yapmaları, sınırlardaki gelişmelerin dikkatle izlenmesine sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda Türkiye sınırları dışında kalmış olan Bulgaristan'dakiler başta olmak üzere Rus tehdidi altındaki Türkler de yakından izlenmiştir. Türkiye'nin Filibe Konsolosluğu'ndan 29 Mayıs 1946'da Bulgaristan'daki Türkler ile ilgili bir rapor Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya gönderilmiştir. Raporda; iktidarı ele geçiren ve komünizm etkisi altında hareket eden Vatan Cephesi'nin Türklerle muamelesi "gelenin gidene arattığı" şeklinde nitelendirilmiş, yeni idarenin Türkleri "Kemalist" olarak adlandırdığı ve Türklerin büyük baskılara maruz kaldığı bildirilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [CCA], 1946). Rusların, Türkiye'nin iki sınırına birden yığınak yapması, buraların dikkatle izlenmesine yol açmış, sınırlarda çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır.

Bunlardan biri 27 Ağustos 1946'da Arpaçay kenarında gerçekleşmiştir. İki Türk subayına Rus askerlerince silah doğrultulmuş ve subaylar tehdit edilmiştir. Kars Valiliği olayı ele almış ve Rus Hudut Komiseri'nden suçluların cezalandırılması istenmiştir. Komiserin verdiği cevap; yapılan tahkikat sonucu Rus askerinin silahına baktığı sırada Türk subayların durumu yanlış anladığı yönünde olmuştur. Kars Valiliği bunun üzerine durumu İçişleri Bakanlığı'na ve Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmiştir (CCA, 1946). Bu olaydan kısa bir süre sonra Edirne Valiliği, 24 Kasım'da İçişleri Bakanlığı'na bir telgraf göndermiş, Türk sınırına yakın bulunan Orestida (Kumçiftliği) kasabasına Bulgaristan'dan gelen komünist Yunan çetelerinin bir tehdit oluşturduğu, buranın jandarma ve ahalisinin müdafaa için silahlandığı ancak çetelerin buraya hücum etmesi halinde Yunan halkının Türkiye'ye sığınacağı haberinin alındığı, bu sebeple sınırlarda çeşitli tedbirlere başvurulduğu bildirilmiştir (CCA, 1946).

Bu sırada üniversitelerde de solcu öğretim üyelerine karşı harekete geçilmiştir. 15 Aralık 1945'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) öğretim üyelerinden Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi ve Mediha Berkes, "Görüşler" adlı derginin yazar kadrosunda bulunmaları sebebiyle bakanlık emrine alınmışlardır. Meselenin Danıştay'a intikal etmesi neticesinde adı geçen öğretim üyeleri 14 Mayıs 1946'da görevlerine iade edilmişlerdir. (CCA, 1946). Aralık 1946'da Ankara Üniversitesi'nin bütçesinin görüşüldüğü meclis oturumunda Kahramanmaraş milletvekili Emin Soysal, DTCF ile ilgili olumsuz şeyler duyulduğunu söylemiş, buradaki bir doçentin lüzumlu şeyler dururken İngiliz İşçi Partisi lideri Laski'nin "Demokrasi ve Sosyalizm" adlı kitabını tercüme ettiğini örnek göstererek yaşanan gelişmelerden rahatsızlığını dile getirmiştir (TBMM, 1946). Yine aynı oturumda Gaziantep milletvekili Cemil Barlas, üniversitelerin özerk olsalar da sol propagandaya ilgisiz kalınmaması gerektiğini, üniversitelerde Marx'ın okutulabileceğini ancak bunun tarafsız ve kanuni olarak yapılabileceğini, "üniversiteye zehirli yılan gibi çöreklenmeye çalışan solcuların başının ezilmesinin" özerk üniversite senatosunun bir vazifesi olduğunu söylemiştir (TBMM, 1946). Adı geçen öğretim üyelerinin göreve dönmelerinden sonra da üniversitedeki karışıklıklar sürmüş, Mediha Berkes 7 Ocak 1947'de görevinden istifa etmiştir. DTCF öğrencileri tarafından 1 Mart 1947'de Başbakanlığa, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarına; Boratav, Berkes ve Boran'ı hedef alan dilekçeler iletilmiştir. 5 Mart'ta Boratav'ın konferansında taşkınlık çıkarmak isteyen öğrenciler, Boratav'ın salona gelmemesi üzerine ertesi gün 6 Mart'ta aynı salonda toplanmış, rektörlüğe taleplerini iletmış ve çeşitli gösteriler yapmışlardır (Ak, 2015, s.277-279). Üç öğretim üyesi hakkında tahkikat başlatılmış, 27 Aralık'ta ise büyük bir anti-komünist gösteri yapılmıştır (Ulus, 1948, 28 Aralık). 11 Ocak 1948'de ise üç öğretim üyesinin üniversitedeki görevlerine son verilmiş ve bu olay tarihe "1948 DTCF Tasfiyesi" olarak geçmiştir (Oran, 2009, 493). DTCF'deki solcu öğretim üyelerinin tasfiye sürecinin devam ettiği dönemde 1944'teki Irkçılık-Turancılık davası sanıklarının aklanması ve yine 1948 yılının sonunda Zeki Velidi Togan'ın İstanbul Üniversitesi'ne yeniden tayin edilmesi ise üzerinde durulması gereken noktalardır (CCA, 1948).

Rus aleyhtarlığı ve buna bağlı olarak anti-komünizmin üst noktalara ulaştığı bu dönemde Türk siyasi hayatına DP katılmıştı. CHP ile DP arasındaki ilişkiler başta olumlu olmakla beraber ilerleyen süreçte olumsuz ilerlemiş, taraflar arasında birçok gerginlik yaşanmış ve karşılıklı birçok suçlama yapılmıştır. İki taraf arasındaki suçlamalardan biri de dönemin havasına uygun olarak "komünistlik" olmuştur. 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan DP'nin Birinci Büyük Kurultayı'nda; antidemokratik yasaların kaldırılması, yeni bir seçim yasası kabul edilmesi, iktidar partisinin çok partili siyasi hayata ayak uydurması ve cumhurbaşkanının parti genel başkanı olmaması hususlarını içeren "Hürriyet Misakı" kabul edilmiş, bu misak CHP'liler tarafından "komünistlik yapmak" şeklinde itham edilmiştir. Misaktaki maddelerin yerine getirilmemesi halinde DP, meclisten çekileceğini söylemiş, Başbakan Recep Peker bu tehdidi "komünist taktiği" olarak nitelendirmiştir (Şahin ve Tunç, 2015, s.57).

29 Ocak 1947'de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in bir soru önergesine verdiği cevap dönemin önemli gelişmelerinden biri olmuştur. Sökmensüer cevabında; Türkiye'deki komünist faaliyetlerin tarihi hakkında bilgi vermiş ve içinde bulunulan dönemde komünistlerin savaş sonrasındaki demokratik ortamdan faydalandıklarını söylemiştir. "Yurt ve Dünya" ve "Adımlar" adlı dergiler ile "Tan" gazetesinin komünist propaganda amacıyla kullanıldığını söylemiş, solcu kimlikleriyle tanınan

Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt'un Tevfik Rüştü Aras ve Mareşal Fevzi Çakmak ile mektuplaştıklarını açıklamıştır. Bu sırada DP Genel Başkanı Celal Bayar araya girmiş ve "birçok serserilerin mektuplarını getirmiş okuyorlar" yorumunu yapmıştır. Sökmensüer mektupları okumaya devam etmiş, 1946'da kurulmuş olan ve TKP'nin devamı niteliğinde görülen Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kapatılmalarına ve bunun nedenlerine değinilmiştir (TBMM, 1947). Sökmensüer'in bu konuşması hem DTCF'deki öğretim üyelerini şikayet eden dilekçede kendisine yer bulmuş hem de DP ile CHP arasındaki komünistlik suçlamalarını zirveye çıkararak Kenan Öner ile Hasan Ali Yücel arasındaki davanın başlangıcını teşkil etmiştir.

Mareşal Fevzi Çakmak, ertesi gün verdiği demeçte "Millet olgundur. Bu propagandalar makus neticeler verir. En saf köylü dahi bunlara kapılmaz. Millet, benim komünist olmadığımı ve komünistlere alet olmadığımı çok iyi bilir" demiştir (Cumhuriyet, 1947, 31 Ocak). Mareşal'in üstü kapalı şekilde komünistlerle özdeşleştirilmesinin kendisini oldukça sınırlendirdiği, konuyla ilgili demeçlerine uzun süre devam etmesinden anlaşılmaktadır. Mareşal, 31 Ocak'ta vatanseverliği kanıtlanmış kişilerin komünistlikle suçlanmasının komünistlere yardım etmek olup olmadığını sormuş, 1 Şubat'ta bir CHP milletvekili, Mareşal'in Nazım Hikmet'e selam ve af müjdesi verdiğini iddia etmiştir (Cumhuriyet, 1947, 1 Şubat; Cumhuriyet, 1947, 2 Şubat). 5 Şubat'ta Hikmet Bayur, CHP'nin Mareşal'i yıkmak gibi boş bir ümide kapıldığını yazmış, Mareşal ise yine bir demeç vererek Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel ile tanışıklığını anlatmış ve kendisi görev başındayken hükümeti eski bir Milli Eğitim Bakanı'nın komünist faaliyetleri desteklediği gerekçesiyle ikaz ettiğini söylemiştir. Ayrıca Komünistliğin Türk milletine aykırı olduğunu, hükümet müsamaha gösterse bile kendilerinin mücadele edeceğini sözlerine eklemiştir (Cumhuriyet, 1947, 6 Şubat; Cumhuriyet, 1947, 7 Şubat). DP Genel Başkanı Bayar ise Sökmensüer'in iddialarının beş sebebi olduğunu söyleyerek partisini savunmuştur. Bayar'a göre bu sebepler şunlardır; DP'yi komünist olarak göstermek, Fevzi Çakmak ile DP'nin arasını açmak, antidemokratik kanunların devamı için komünist tehdidini kullanmak, sıkıyönetimin devamı için komünist tehdidini kullanmak ve DP'nin meclisten çekilmesi halinde bunda komünist etkisi olduğunu ileri sürmek (Cumhuriyet, 1947, 9 Şubat). Mareşal'in komünizmi destekleyen eski bir Milli Eğitim Bakanı'ndan söz etmesi üzerine Hasan Ali Yücel, Mareşal'e defaatle bu kişinin kendisi olup olmadığını sormuş, Mareşal bu soruya cevap vermemiştir. Yücel'in ısrarlarına DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner "Evet, o Maarif Vekili sizsiniz" diyerek cevap vermiş, bunun üzerine Yücel, Öner'e 17 Şubat 1947'de hakaret davası açmış ve tarihe "Yücel-Öner Davası" olarak geçecek olan davalar başlamıştır. Nihal Atsız, Orhan Şaik, Nejdet Sançar gibi isimlerin de tanıklık yaptığı mahkemelerde Kenan Öner beraat etmiş, Yücel ise halkın gözünde hem haksız hem de komünist destekçisi konumuna gelmiştir. Yücel davayı temyize götürmüş ancak Öner'in vefatı üzerine dava düşmüştür. Davalar sonucunda ceza alan tek kişi Yücel'i komünistlikle suçlayan "Yeni Sabah" gazetesinin sahibi Cemaleddin Saraçoğlu olmuş, böylece Yücel de aklanmıştır (Gülmez & Yıldırım, 2021, s.1451). Öner'in ölümünden sonra kamuoyunun davaya ilgisi azalmış, Yücel'in aklanması pek bir anlam ifade etmemiştir. Öner'in hayatta olduğu dava sürecinde ise hem Yücel hem de CHP oldukça yıpranmış, Yücel CHP'den destek alamamıştır. Yücel-Öner davası siyaseti önemli ölçüde etkilemiş, CHP ile DP arasındaki "komünistlik" suçlamalarında üstünlük DP'ye geçmiştir.

4.3. Basında Anti-Komünizmin Yükselişi

Milli Mücadele yıllarında Sovyetler Birliği ile olumlu yönde başlayan ilişkiler, 1939'da Rusların yayılmacı politikalarına geri dönmelerine kadar devam etmiştir. Bununla birlikte Türk milleti Ruslarla ilişkilerin iyi olduğu dönemde de komünizme her zaman mesafeli yaklaşmış, Mustafa Kemal Atatürk de bu doğrultuda politikalarını belirlemiştir. Anti-komünizme gelecek olursak, Türkiye'deki anti-komünist fikirler II. Dünya Savaşı öncesinde siyasi düşünce hayatında kendisine yer bulmuştur. Bundaki en önemli etken 1917 Bolşevik Devrimi'nden itibaren çeşitli yollarla Anadolu'ya iltica etmiş Türkçü-Turancılar olmuştur. Gaspıralı İsmail'in "dilde, fikirde, işte birlik" ilkesi ile Türkleri kültürel ve siyasal bir çatı altında toplama görüşleri büyük bir taraftar kitlesi toplamış, bu ilkeyle hareket eden Türk aydınları Ruslar tarafından ya katledilmiş ya sürülmüştür. Bunlar arasında Türkiye'ye gelen; Zeki Velidi Togan, Mehmet Emin Resulzade, Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmet, Akçuraoğlu Yusuf, Ayaz

İshaki gibi isimlerin fikirleri, Türkiye'deki gençler tarafından oldukça rağbet görmüş, bu fikirler Ziya Gökalp'in fikirleriyle pekişerek Turancı bir kitle yaratmıştır (Er, 2014, s.93). Nihal Atsız, Nejdet Sançar gibi isimlerin ün kazandığı bu görüş, 1930'larda birçok yayın faaliyetinde bulunmuştur. Savaş sonrasında ise bu isimlerin çıkardığı Türkçü-Turancı dergiler Rus ve komünizm aleyhtarlığı konusunda başı çekmiştir.

1939'dan itibaren Türkiye, komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla birçok komünist yayının yurda sokulmasını engelleme kararı almıştır. 14 Mart 1939'da Rus Komünist Partisi'nin Moskova'da propaganda amacıyla bastırıldığı broşür ve bununla ilişik altı adet levhanın ülkeye sokulması ve satışı yasaklanmıştır. Yine savaşın başlamasından kısa süre önce 10 Ağustos'ta Moskova'da basılmış olan "La Litterature Internationale" adlı kitap Rus ve komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yasaklanan bir başka yayın olmuştur. (CCA, 1939; CCA, 1939). Bununla birlikte Rusları kızdırmamak adına, Nihal Atsız'ın "900. Yıl Dönümü" ve Reha Oğuz Türkkan'ın "Solcular ve Kızılar" adlı broşürleri gibi çeşitli Türkçü yayınlar da anti-komünist ve Rus aleyhtarlığı yazılar ihtiva ettiği için yasaklanmıştır (CCA, 1941; CCA, 1943).

Bu yıllarda savaşın tarafları arasında bir denge politikası izlendiğinden basınla ilgili çeşitli önlemler alınmıştır. Savaşın tarafı olan ülkeler ile ilişkileri bozacak ve bunları kızdıracak yayınların yapılmamasına, siyasi veya ticari anlaşmalar yapılmış ülkelerin gücendirilmemesine, Türkiye'yi küçük ve güçsüz gösterecek haberler verilmemesine, vatandaşları endişelendirecek haberlerin yayılmamasına dikkat edilmiş, basın bu hususta sürekli olarak uyarılmıştır. Bu hususta 1941'de Başbakan Refik Saydam tarafından Başbakanlık Müsteşarı uyarılmış, muharip taraflar, özellikle Sovyetler Birliği aleyhinde yapılan neşriyatın engellenmesi istenmiştir (CCA, 1941). Böylece savaşan devletlerin propagandalarının yapılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Karşılıklı propagandalara izin verilmemekle beraber, yayın organlarına dışarıdan haberler verme hususunda da belirli teknik sınırlamalar getirilmiştir. Dış haberlerin büyük manşetlerle verilmemesi, bu haberlerin tek bir satıra yazılması ve 24 puntodan büyük başlık atılmaması, Matbuat Umum Müdürlüğü veya Anadolu Ajansı'nın vereceği haberler haricinde dış haberlerin neşredilmemesi gibi kurallar yayın organlarına bildirilmiştir (Er, 2014, s.134).

Bütün uyarılara rağmen basının zaman zaman kurallara uymadığı görülmüş, bu sebeple gazetelere muhtelif ihtar telgrafları gönderilmiştir. 1940 yılında; Vatan gazetesi dış haberlere 24 puntodan büyük başlık attığı, Marmara gazetesi dış haberleri Anadolu Ajansı'ndan aldığı dair işaret koymadığı, Vakit gazetesi Marmara ve Karadeniz'de fırtına olduğu haberini verdiği, Beyoğlu gazetesi Anadolu Ajansı'ndan aldığı haberleri metnin ruhunu değiştirecek şekilde kısalttığı, Tan gazetesi Muvaffak İhsan'ın karikatürünün eğlenceli, ince ve güzel olmadığı, Tasvir-i Efkar gazetesi Peyami Safa tarafından yazılan "Hitler ve Mussolini" başlıklı ideolojik tahlil yapılan bir makaleye yer verdiği, Haber gazetesi bir yazıda Ruslardan "Step Ayısı" olarak bahsedildiği gerekçesiyle uyarılmıştır (Er, 2014, s.174-177). Hükümetin basını kontrol etmesinin gerekliliği savaş süresince çeşitli vesilelerle görülmüştür. Türk basını, yabancı devletler tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiş, zaman zaman bu hususta Türkiye'ye uyarılarda bulunulmuştur. Durumun hassasiyeti Rusların 1944 Ağustos'unda Anadolu Ajansı'yla ilgili şikayetlerini bildirmelerinden de anlaşılmalıdır. Buna göre Anadolu Ajansı; Alman haberlerine geniş çapta yer verirken Rus haberlerini yayımlamadığı ve diğer ülkelerin ajanslarıyla iş birliği yaparken Rusların Tass Ajansı ile aynı iş birliğini yapmadığı yönünde şikayetlere maruz kalmıştır (CCA, 1944).

Hükümetin aldığı bütün tedbirlere rağmen savaş boyunca basında çeşitli eğilimler görülmüştür. Savaş başlamadan hemen önce ve savaş sırasında "Cumhuriyet" gazetesi ve yazarları Yunus Nadi ile Nadir Nadi, Alman yanlısı bir tutum sergilemiş, İstanbul'da çıkan "İstanbul" ve "Beyoğlu" gazeteleri de âdeta Alman propaganda gazeteleri olmuştur. "Vakit" gazetesi ve yazarı Sadri Ertem, "Yeni Sabah" gazetesi ve yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, "Tan" gazetesi ve yazarları Zekeriya ve Sabiha Sertel ise Alman karşıtı ve Müttefik yanlısı bir tutum sergilemiştir. "Ulus" gazetesi ve yazarı Falih Rıfki Atay ise hükümetin sözcülüğünü yaparak, tarafsızlık politikasını desteklemiştir (Er, 2014, s.69-70). Bu durum basında çeşitli kalem kavgalarına da sebep olmuştur.

Hükümet, savaş döneminde basını dengede tutmaya çalışmış ancak 1945-1946 yıllarında ülkede artan anti-komünist temayül basında da görülmüş, hükümet bunun önüne geçememiş ya da geçmek istememiştir. 1945 yılında savaşın Müttefik zaferiyle sonuçlanması, basındaki sol eğilimli yazarlar olarak bilinen bazı isimlerin daha cesur yazılar kaleme almasına neden olmuştur. Bu durum basındaki mücadeleleri derinleştirmiş, bu süreç tarihe “Tan Matbaası Olayı” olarak geçecek olayları doğurmuştur. “Tan” gazetesi ve sahipleri Zekeriya ile Sabiha Sertel, savaş sırasında ve sonrasında sola olan eğilimleriyle ünlenmişlerdir. Sabiha Sertel, 1 Aralık 1945’te “Görüşler” adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Dergide solcu isimlerin yanında kendisini “demokrat” olarak tanımlayan isimlerin de yer alacak olması dikkatleri derginin üzerine çekmiştir. Derginin ilk sayısının -aynı zamanda son sayısı- kapağında Celal Bayar, Tefik Rüştü Aras, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in dergiye yazı vaat ettikleri yazılmıştır. Dergiye yazı gönderecek diğer isimler ise; Cami Baykurt, Serteller, Pertev Boratav, Behice Boran, Berkesler, Adnan Cemgil, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Kemal Bilbaşar’dır (Görüşler, 1945, Aralık 1). Görüleceği üzere solcu olarak ünlenmiş isimler ile yaklaşık 1 ay sonra DP’nin kurucuları olacak isimler aynı dergiye yazı göndermeyi vaat etmişlerdir. Nitekim Sökmensür’in 29 Ocak’ta mecliste verdiği izahattan CHP’nin bu durumu DP aleyhinde kullandığı anlaşılmaktadır.

“Görüşler” dergisi ilk sayısının yayımlanmasının ardından kendisini Atatürkçü ve milliyetçi olarak tanımlayan gazetecilerin hedefi haline gelmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, “Tanin” gazetesindeki yazısında kendisini “cumhuriyetçi, radikal, laik” olarak tanımlamış ve komünist propagandası yapan “Görüşler” dergisinin karşısına dikileceğini söylemiştir. Yine aynı gün Tan Matbaası Olayı’nın çıkış sebebi olarak görülen “Kalkın Ey Ehli Vatan!” başlıklı yazısında “Görüşler” gibi yayınlarla mücadele edilmesi gerektiğini ancak bu mücadelenin cebirle değil, söz ve yazı ile olması gerektiğini söylemiş ve bütün milleti bunlarla mücadeleye davet etmiştir (Yalçın, 1945, 3 Aralık). 4 Aralık’ta Yalçın, doğrudan Sabiha Sertel’in “Görüşler” dergisindeki yazısını hedef almış, Sertel’in “sağlam bir sulh için muhafazakarların ve eski nizamın müdafilerinin tasfiye edilmesi gerektiği” sözlerini alıntılararak “kızıl faşistlerin tasfiye anlayışının imha etmek” olduğunu söylemiştir (Yalçın, 1945, 4 Aralık). Aynı gün Cumhuriyet gazetesi de “Bizim Yoldaşlar Nihayet Maskelerini Attılar” başlığıyla Görüşler dergisine ağır eleştirilerde bulunmuştur (Cumhuriyet, 1945, 4 Aralık). Bu yayınların basında hedef gösterilmesinin ardından 4 Aralık’ta binlerce genç ellerinde Atatürk ve İnönü portreleriyle harekete geçmiş, Tan Matbaası, “La Turqie” ve “Yeni Dünya” gazeteleri, sol yayınlar satan Berrak ve A.B.C. Kitabevleri tahrip edilmiştir (Ulus, 1945, 5 Aralık). Olayı kışkırtmakla suçlanan Tanin ve Cumhuriyet gazeteleri 5 Aralık’ta haberi bütün detaylarıyla vermiş, ilerleyen süreçte gelişmeleri yorum yapmaksızın aktarmıştır. Özellikle olayın kışkırtıcısı olarak görülen Yalçın ise süreç boyunca konuya ilgisiz kalmıştır.

Türkiye üzerinde her fırsatta baskı kurmak isteyen Ruslar bu fırsatı kaçırmamış, Tass Ajansı başta olmak üzere Rus ajansları harekete geçmiştir. Tass ajansı olayları, polisin himayesinde gerçekleştirilen faşist bir gösteri olarak nitelendirmiş, gösterinin planlı olduğunu ve az sayıdaki demokratik gazetelerden birinin hedef alındığını, gösterilerde Sovyetler aleyhine tezahüratta bulunulduğunu söylemiştir (Cumhuriyet, 1945, 7 Aralık). Olayları fırsat bilen Sovyetler, 8 Aralık’ta Türkiye’ye olayın sorumlularıyla ilgili yaptırımda bulunulmadığı ve gösterilerde Sovyetler aleyhine tezahüratta bulunulduğu gerekçesiyle bir nota göndermiştir. Dışişleri Bakanlığı tarafından 11 Aralık’ta verilen cevabî notada gösterilerin hiçbir ülke aleyhinde olmadığı ve olayın Türkiye’nin bir iç meselesi olduğu bildirilmiştir (Cumhuriyet, 1945). Gelişmelerden Sovyetlerin olayı gündemde tutarak Türkiye üzerinde bir baskı oluşturmak istediğini anlaşılmaktadır. Hükümet, bir yandan Sovyetlerle uğraşırken bir yandan solcu gazetecilere karşı harekete geçmiş, 20 Şubat 1946’da Serteller, Baykurt ve Halil Lütfi Dördüncü “TBMM’nin manevi haysiyetini tahkir” suçuyla tutuklanmıştır (Cumhuriyet, 1946, 21 Şubat). Sanıklar, 1 yılı geçmeyen hapis cezalarına çarptırılmış ancak Yargıtay’ın kararı bozması üzerine 14 Mayıs’ta serbest bırakılmışlardır (Cumhuriyet, 1946, 15 Mayıs). Serteller bir süre sonra yurtdışına çıkmış, “Görüşler” dergisi ile “Tan” ve “Yeni Dünya” gazeteleri ise bir daha yayımlanmamıştır.

Hükümetin komünist yayınlara karşı faaliyeti 1945’ten sonra artarak devam etmiştir. “J. Stalin – Kısa Biyografi” adlı kitabın yurda sokulması yasaklanmış, Rus Posta İdaresi durumu ile ilgili izahat istemiş ve

kitabın neden zararlı olduğuyla ilgili Ruslara izahat verilmiştir (CCA, 1946). 11 Mayıs 1948'de ise CHP Genel Sekreteri Fikret Sılay tarafından Başbakan Hasan Saka'ya komünist propagandası yapan neşriyatın arttığı bilgisi verilmiş, 24 Mayıs'ta Saka, Adalet Bakanı Şinasi Devrin'den komünist neşriyata karşı tedbirlerin arttırılmasını istemiştir (CCA, 1946). Özellikle 1940'ların sonunda hükümetin anti-komünist politikaları zirve yapmış, bundan cesaret alan kimi yazarlar anti-komünizmle ilgili yazdıkları kitapların hükümetçe satın alınarak okullara dağıtılmasını önermeye başlamıştır (CCA, 1949). Yine 1940'ların sonunda, savaş sırasında Rusları kızdırmamak adına yasaklanmış olan yayınların, yasal hale getirilmeye başlandığı görülmüştür. Reha Oğuz Türkkan'ın 1943'te yasaklanıp toplatılmış olan "Solcular ve Kızıklar" adlı broşürünün Temmuz 1948'de yasağı kaldırılmıştır (CCA, 1948).

Basındaki anti-komünist faaliyetlerin örneklendirilmesi ancak Türkçü-Turancı dergilerin de muhtevaları incelenerek tamamlanabilir. Bu dergiler anti-komünist ve Rus aleyhtarı olmakla birlikte ulusal basından ayrılmaktadır zira bu dergilerde, komünist ve Rus tehditleri sadece Türkiye değil, Türkiye sınırları dışında kalmış olan Türkler bağlamında da ele alınmış ve sınırları aşan bir anti-komünist söylem geliştirilmiştir. Ekim 1946-Kasım 1947 arasında çıkarılan "Özleyiş" dergisi bunlardan biridir. Derginin ilk sayısında Arif Nihat Asya, "Boğazlar" adlı bir yazı kaleme almış ve kimseye verilecek "Boğaz" olmadığını söylemiştir (Asya, 1946, s.10). Yine aynı sayıda "İnsan Hakları ve Hürriyet" adlı bir makale kaleme alınmış, bu makalede; Balkan ve Fransız komünistlerin Türkiye'yi Avrupa'dan kovmak ve Kars ile Ardahan'ı parçalamak gayesiyle nutuklar attığı, komünizmin Marx'ın fikirlerinin tersine Rus ideolojisi haline geldiği, Kırım Cumhuriyeti'nin ticari şirketmiş gibi lağvedilip halkının imha ve sürgün edildiği söylenmiş, Kırım'daki olaylar Orta Çağ'ı aşan bir dehşet ve istibdat olarak nitelendirilmiştir. Lenin ve Stalin'in inkılapçılık adı altında Azerbaycan, Türkistan ve Başkurdistan'ı işgal ettiği söylenmiş ve Sovyet inkılapçılığı "zincirli hürriyet" olarak adlandırılmıştır. Rusların şimdi de 60-70 milyon Türklüğün son hür kalesi Türkiye'den taleplerde bulunduğu Türkiye'deki birkaç komünist derginin de bunları övdüğü, bunların sosyalist maskesi altında kızıl komünistler olarak yayınlar yaptıkları ve bu yayınlara iğrenilerek bakılması gerektiği söylenmiştir (Özleyiş, 1946, s.9-20). Derginin 3.sayısında Nejdet Sançar'ın "Milliyetçiler Birleşiniz!" adlı makalesi yer almış, Sançar Türklüğü tehdit eden en büyük tehlikenin "kızıl tehlike" olduğunu ve iç düşmanların en başta geleninin "kızıklar" olduğunu söylemiş, bunlarla bir savaş halinde olduğunu ve topyekûn mücadele edilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir (Sançar, 1946, s.13). 4.sayıda Sovyetlerden iltica eden M. Bağrıyanıkoğlu'nun "Bolşevikliğin İçyüzü" makalesinde Sovyetlerdeki yaşam koşulları konusu işlenmiş ve halka komünizmin demokrasi değil istibdat rejimi olduğu anlatılmıştır (Bağrıyanıkoğlu, 1947, s.9-11). 5.sayıda Avrupa'da komünist olarak bilinen Arthur Koestler'in "Le Litteraire" adlı gazeteye Sovyetler Birliği aleyhinde verdiği bir röportaj verilerek Rus tehlikesi gösterilmek istenmiştir (Özleyiş, 1947, s.9-11). 6.sayıda ise Hikmet Tanyu, "Kimler Niçin Komünist Oluyorlar?" başlıklı makalesinde komünizme yönelişin sebeplerini maddeler halinde sıralamıştır. Buna göre komünizme yönelişin sebepleri arasında; bulunduğu muhitin sefaleti ve içtimai nizama tepki gösterme hırısı, şahsi menfaat temini, kendisini içinde bulunduğu millete ait hissetmeme, burjuvaların olası bir komünist rejimde servetlerini koruma amacı, cinselliğin serbestleştirilmesini ve aile mefhumunun ortadan kaldırılmasını isteme, devletten zarar görmüş olma, alkol ve uyuşturucu gibi madde bağımlılıkları, çözülmüş bir ailede yetişmiş olma, ilmi müesseselerin menfaatçi şaklabanlar tarafından işgal edilmesi, devamlı telkin altında kalma, bilgisizlik gibi birçok neden sayılmış ve bunlar detaylı şekilde açıklanmıştır (Tanyu, 1947, s.6-7). 7. ve son sayısında "Özleyiş" dergisi, CHP Rize milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş'un bir beyanatına yer vermiş, bu beyanatta Kurtuluş; komünizmle nasıl mücadele edilmesi gerektiğini anlatmıştır. CHP Kurultayında komünizmle ve komünistlerle mücadele için Hüseyin Cahit'in başkanlığında bir heyet kurulmasını ve bu heyetin İstiklal Mahkemesi yetkiyle çalışmasını önereceğini söylemiştir. Kurtuluş ayrıca Hasan Ali Yücel'in görevdeyken milliyetçilik aleyhine birçok hata yaptığını sözlerine eklemiştir (Özleyiş, 1947, s.5-8).

Dönemin bir diğer Türkçü-Turancı dergisi olan "Türk'e Doğru", Mart 1945'te çıkmaya başlamış, Eylül 1948'de 32. sayısıyla yayın hayatına veda etmiştir. Dönemin en uzun süre yayımlanan Türkçü-Turancı dergilerinden biri olmasıyla dikkat çekmektedir, bunda düşünce ve sanat dergisi olmasının payının büyük olduğu anlaşılmaktadır. 1948'e kadarki sayılarında Türk tarihi, edebiyatı, sanatı, eğitimi,

hukuku, sosyal hayatı gibi hususlar üzerinde durulmuş, söz aralarında komünizmden bahsedilmiştir. 1948’de ise ülkede artan anti-komünizmin etkisiyle kimi siyasi yazılara da yer verilmeye başlanmıştır. 30.sayıda N. Karagülle “Türkiye’de Komünizmin İç Yüzü” başlıklı bir makale yazmış, Türkiye’deki solcuların diğer devletlerden farklı bir mahiyette olduğunu, buradakilerin idealist olmadığını “üstün ücret karşılığında siyasi vitrinlere arz olunmuş gösterişli mankenler olduğunu” söylemiştir. Ayrıca solcuların yazdıklarının veya söylediklerinin aksine patronlarının olduğunu ve patronlarının onları gözden çıkarmasından korktuklarını, bu sebeple samimi olmadıklarını, demir perdenin arkasından bihaber olduklarını söyleyerek bunların komünizmi bir ilham ve geçim sermayesi olarak gördüklerini eklemiştir. Bunun yanı sıra bir de maceracı komünistlerin olduğunu, bunların mücadelenin ruhi zevki peşinde olduklarını ancak bunu daha asil kaynaklarda aramak yerine komünizmde aradıklarını söylemiştir (Karagülle, 1948, s.8). 32.sayıda ise Lütfi Oğuzcan “Komünizme ve Moskof Düşmanlığına Dair” başlıklı yazısında Abdülhamid döneminin basındaki yasaklı kelimelerini örnek göstererek Türkiye’de “Rusya” kelimesinin bir süre bu şekilde görüldüğünü, bunun yerine “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı” gibi çapraşık kelimeler kullanıldığını söylemiş, “tarihi ve tabii düşmanımız kör Moskofa, Sovyet Sosyalist filan diyerek onun bize ve memleketimize beslediği kin ve düşmanlığa geçerlilik kazandırılıyordu” demiştir. Bundaki amacın “Moskof dayının” merhametini sağlamak olduğunu ancak bu beklentinin boşa çıktığını, Rusların merhametini beklerken komünist propagandasına maruz kaldığını söylemiştir. Komünist propagandasıyla ilgili bir örnek de veren Oğuzcan, bir Türk işçisine “niçin sen çalışsın da fabrikatör kazansın?” diye sorulduğunda bu propagandayı anlamadığı, bu işçiye komünist sistemin ailesine, evladına, namusuna, milletine ve dinine kastettiği anlatılırsa ancak bu propagandaya isyan edeceği tespitinde bulunmuş, komünizmle savaşmanın ilk şartının komünizmin kötülüklerinin millete anlatılması ve öğretilmesi olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda “Moskof dayıya” yaranmaya çalışmanın onları şımarttığını ve “Kars, Ardahan, Boğazlar” diye sayıklamaya başladığını, bu sebeple millete sadece komünizmin değil, Rus düşmanlığının da anlatılması ve öğretilmesi gerektiğini savunmuştur. “Türk’e Doğru”nun bundan sonra bu hususa eğileceğini söylemiş ancak bu sayı derginin son sayısı olmuştur (Oğuzcan, 1948, s.3).

Ocak 1946-Nisan 1947 arasında yalnızca 4 sayı çıkmış olan “Türkeli” dergisi de Rus aleyhtarlığı konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Derginin ilk sayısında Mehmet Sadık Aran, Rusların Güney Azerbaycan’ı işgal etmesini, burada yaptıkları zulümleri ve bunda İran hükümetinin payını işlemiş, Azerbaycan Türklerinin iki düşmanı olduğunu ve bunların Ruslar ile Farslar olduğunu söylemiştir (Aran, 1946, s.3). Aynı sayıda Bekir Berk, sıkıyönetimin doğru bir kararla solcu yayınları kapatmasını övmüş, Türkiye’deki solcuların sosyalist maskesi altına saklanan komünistler olduğunu, bunların İngiltere’deki ılımlı sosyalistleri beğenmediğini söylemiş ve bunun nedenini Rus taraftarı olmalarına bağlamıştır. Ülkemizdeki solcuların demokrat anlayışının “Moskof Bolşevikleri” olduğunu, Kalergi’den alıntı yaparak Moskof Bolşevizm’ini mabedi komünist enternasyonal, papası Stalin, kurucusu Lenin, peygamberi Marx olan batıl bir din olarak nitelendirmiş, bunlarla her hâlükârda mücadele edilmesi gerektiğini, Rus yanlısı kızıl komünistlerin Türkiye’de hayat haklarının olmadığını ve tek yıldızlı kızıl tanklarla gelseler bile yok edileceklerini söylemiştir (Berk, 1946, s.9-10). Türkkan derginin 2.sayısında sosyalizmin kusurları olmakla beraber Türkçülerin iktisadi fikirlerine zıt olmadığını söylemiş ancak komünizmi hayat hakkı tanınmaması gereken, kökü dışarıda olan ve yabancı emperyalizme zemin hazırlamaya çalışan bir “mikrop” olarak tanımlamıştır (Türkkan, 1947, s.4). 3.sayıda Celal Ahmet Sungur, Öner-Yücel davasına değinmiş, Sökmensüer’in milliyetçi olduğuna inandıklarını ancak CHP’nin de DP’nin de gerçek hüviyeti açığa çıkan kişileri temizlemesi gerektiğini söylemiş, aynı zamanda bilinen solcularla DP’lilerin mektuplaşmalarına çok şaşırduklarını ifade etmiştir (Sungur, 1947, s.2). Aynı sayıda İsmail Noyan, “kızıl zebani” olarak adlandırdığı Rusların, Kırım Türklerine işkenceler yaptığını, eli kolu uzun Rusların aynı muameleyi işgal altında tuttıkları Berlin’de dahi devam ettirdiklerini, Türkiye’de “Tatar” sözcüğünü hakaret olarak kullanan Osmanlı zihniyetinin devam ettiğini ve bundan artık vazgeçilerek Kırım Türklerine el uzatılması gerektiğini söylemiştir (Noyan, 1947, s.15-16). 4. ve son sayıda C.A. Sungur, Turancılığın ne olduğu hakkında uzunca bir izahat verdikten sonra komünist Ruslar başta olmak üzere birçok ülkenin Türklere zulmettiğini, Türklerin; İran’da asıldığını, Rusya’da kurşuna dizildiğini ya da Sibiry’a sürüldüğünü, Irak, Suriye, Bulgaristan,

Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Adalarda insani haklarının görmezden gelindiğini söylemiş ve bu “ırkdaşlar” ile ilgilenilmesi gerektiğini belirtmiştir (Sungur, 1947, s.6-7).

1945-1950 yılları arasında çıkarılan Türkçü-Turancı dergilerin ortak özelliği ülkede artan Rus aleyhtarlığı ve anti-komünizm rüzgarından faydalanmaları olmuştur. Ruslara hitaben kullanılan sözcüklerin ya da Türk dünyası ile ilgili yazıların savaş döneminde kullanılması, Türkiye'nin denge politikası sebebiyle engellenirken, savaş sonrası dönemde bu dil rahatlıkla kullanılmış, kimi zaman CHP milletvekilleri de bu dergilere beyanatta bulunmuştur. “Bucak”, “Altın Işık”, “Kızılelma”, “Davran”, “Kalem”, “Yeni Bozkurt”, “Bozok”, ve ilk önce “Türklük ve Türkçülük Haberleri” başlığıyla çıkıp sonradan adı “Kür Şad” olan dergiler, dönemin diğer önemli Türkçü-Turancı yayınları olmuştur. Bunlardan “Kür Şad”, 1944'te yargılanan Türkçü-Turancıların konjonktürden faydalanarak davalarla ilgili bilgilere yer vermesi nedeniyle önem taşımaktadır. Türkiye'deki Türkçü-Turancı yayınlar her zaman anti-komünist fikirler barındırmakla beraber, Rusların talepleriyle birlikte “komünizm” tehdidini ilk kez bu kadar yakından hissetmiş ve söylemleri bu nispette sertleşmiştir.

5. Sonuç

Türkiye, birçok ülkenin aksine Rusların “komünist yayılcılığını” ilk fark eden ülkelerden biri olmuş, 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra yeni rejimin de kadim Rus emellerine sahip olabileceği ihtimali daima göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim 1930'lardan itibaren yeni rejimin de Çarlık Rusya'yla aynı doğrultuda hareket ettiği görülmüştür. Türkiye, Batı'nın savaş sonrasındaki “demir perdesini”, 1917 yılından itibaren Rusya'dan iltica eden Türk aydınların da etkisiyle çok daha önceden çekmiştir. Bu Türk aydınların da katkılarıyla Türkiye'de Türkçü-Turancı fikirler halk tarafından rağbet görmüş ve bu kesim Türkiye'deki Rus aleyhtarı ve anti-komünist fikirlerin her dönemde öncüsü olmuştur.

Türkiye'de 1945-1950 yıllarında artmaya başlayan Rus aleyhtarlığı ve anti-komünizmin önde gelen isimleri, savaş sırasında Türkiye'nin denge politikasının kurbanı olan Türkçü-Turancılar olmuş, bu isimler çıkardıkları yayınlar vasıtasıyla anti-komünizmin halk arasında yükselmesinde etkili olmuşlardır. Savaş sırasında bu isimlerin yasaklanan yayınlarının savaş sonrasında yasaklarının kaldırılması, hükümetin anti-komünizmin en şiddetli savunucuları olan bu yayınlardan faydalanmak istediğini göstermiştir.

Savaşın başından itibaren komünist yayınlara ve propagandalara karşı önlem alınması hükümetin de bu doğrultuda düşündüğünü göstermiş ancak Türkiye'yi bir “harp muntıkası” haline getirmek istemeyen İnönü ve onun bu politikasının başarılı uygulayıcıları Saraçoğlu ve Menemencioğlu, kendi dünya görüşlerini bir kenara bırakarak Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda savaş boyunca Rusları kızdırmamaya özen göstermiştir. Savaş sonrasında kadim Rus emellerinin canlanması, Türkiye'den Kars, Ardahan ve Boğazlar ile ilgili talepleri, Türkiye'nin savaş dolayısıyla içine gömdüğü anti-komünist ve Rus aleyhtarı temayüllerini yeniden su yüzüne çıkarmıştır.

Türkiye; savaş sırasında iç siyasetini savaşın gidişatına göre belirlemiş ve Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden muharip taraflardan üstün olanı memnun etme yoluna giderek kendisine saldırılması için bahane yaratacak durumları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Savaş bittiğinde Türkiye'nin yıkılmış şehirlerle baş başa kalmamış olmaması, bu politikanın başarılı olduğunu göstermiş ancak Türkiye'nin savaş sırasındaki bu politikası, savaş sonrasında özellikle İngiltere tarafından yalnızlığa itilmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin yalnızlığı, savaştan güçlü çıkmış iki devletten biri olan ABD'nin Rus-Komünist yayılcılığını görene kadar sürmüştür. Bu noktadan sonra Türkiye-ABD ilişkileri hızla gelişmiş ve ABD yanlısı politika iç ve dış politikada, ekonomide, basında ve hatta gündelik yaşamda kendisini göstermiştir.

1945-1950 yılları arasında solculara yönelik hükümet politikaları birçok çalışmada McCarthycilik/McCarthyism ile özdeşleştirilmiştir. Bu benzetme dönemsel olarak ele alındığı takdirde Türkiye'deki anti-komünizmin ve çeşitli dönemlerde yapılan komünist yargılamaların ABD'deki McCarthycilik hareketinden çok önce ortaya çıktığı görülmektedir. Benzetme, hükümet faaliyetlerinin özü bakımından ele alındığında ise ABD ile Türkiye'nin durumlarının birbirinden farklı olduğu

görülmektedir. 1945-1950 dönemi için; ABD'nin politikaları ekonomik nedenlerin de etkili olduğu bir "ideolojik çıkar çatışması" bağlamında, Türkiye'nin politikaları ise "tarihten ders çıkarmış bir ülkenin milli egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma çabaları" bağlamında değerlendirilmelidir. 1950 sonrasında DP hükümetinin politikaları ise McCarthycilik ile özdeşleştirilebilir.

Türkiye'nin ABD'yle yaklaşmasının altında ideolojik nedenlerden çok tarihsel nedenler aranmalı, bu yaklaşma yüzeysel bir "Amerikancı" bağlamından uzaklaştırılmalı, Osmanlı döneminden itibaren takip edilen "büyük bir güce karşılık başka bir büyük gücün desteğini sağlama" politikası iyi incelenmeli ve anlaşılmalıdır. Türkiye savaş sonrasında büyük bir Rus-Komünist tehdidiyle karşı karşıya kalmış ve yalnızlığa itilmiştir. Burada Türkiye'nin asıl çekincesi komünist ideolojiden ziyade Rus emelleridir, zira Rusya'da başka bir ideoloji rejime hakim olsaydı da Türkiye aynı endişeleri yaşayacaktı. Öyleyse ortaya yeni sorunlar çıkmaktadır: Komünizm, Ruslardan değil de başka bir ülkeden Türk siyasi hayatına dahil olsaydı, Türkiye'deki ideolojik kavgalar bu kadar derinleşir, komünizm bu kadar büyük bir tehlike olarak görülür müydü? Cumhuriyet tarihi boyunca komünizmi Türkiye için tehlikeli kılan Rus emelleriyle birleşmiş olması mıydı?

Kaynakça

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Hil Yayın.
- Ak, G. (2015). Türk düşünce hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCF tasfiyeleri ilişkisi üzerine bir inceleme. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(30), 251-293.
- Aran, M.S. (1946). Azerbaycan faciası. *Türkelî*, 1, 3-16.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. Alkım Yayınevi.
- Asya, A.N. (1946). Boğazlar. *Özleyiş*, 1, 10.
- Aydın, M.K. (2019). Millî korunma kanununun hayata geçirilişi (1940) ve tek parti dönemi uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 413-428.
- Aydınlı, E. (2021). *Türkiye'de Rus Düşmanlığının Amerika ekseninde anti-komünizme evrimi ve komünizmle mücadele dernekleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Bağrıyanıkoğlu, N. (1947). Bolşevikliğin iç yüzü. *Özleyiş*, 4, 9-10.
- Berk, B. (1946). Demokrasi ve komünizm. *Türkelî*, 1, 9-10.
- Berojkov, V. (1970). *Tahran 1943*. (çev: H.A. Ediz). Bilgi Yayınevi.
- Boratav, K. (2018). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2015*. İmge Kitabevi.
- Cleveland, W.L. (2008). *Modern ortadoğu tarihi*. (çev: M. Harmancı). Agora Kitaplığı.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1943). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 103 - 67 - 2*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1939). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 86 - 23 - 4*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1939). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 88 - 80 - 1*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1941). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 93 - 123 - 3*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1944). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 85 - 561 - 20*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.

- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-1-0-0, Yer: 30 - 179 - 1*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-1-0-0, Yer: 42 - 252 - 1*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-1-0-0, Yer: 65 - 403 - 10*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-1-0-0, Yer: 65 - 404 - 3*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 143 - 24 - 21*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 243 - 646 - 6*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 87 - 575 - 7*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-11-1-0, Yer: 202 - 34 - 16*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1948). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 117 - 59 - 8*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1949). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 210 - 429 - 1*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye ekonomisinin tarihi 1900-1960*. İmge Kitabevi.
- Deringil, S. (2014). *Denge oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Efe, İ. (2019). NATO'ya üyelik sürecinde Türkiye-ABD ilişkileri ve türk kamuoyundaki akisleri. *History Studies*, 11(2), 601-619.
- Er, T. (2014). *Arşiv belgeleri ışığında Türkiye'de sansür (1938-1945)*. Berikan Yayınevi.
- Esmer, A.Ş., & Sander, O. (1996). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk dış politikası. Olaylarla Türk dış politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi.
- Goloğlu, M. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi III: milli şef dönemi (1939-1945)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gönlübol, M., & Ülman, H. (1996). *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk dış politikası (1945-1965). Olaylarla Türk dış politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi.
- Gülmez, Y., & Yıldırım, A.C. (2021, Kış). Hasan Âli Yücel-Kenan Öner davasının Türk basınına yansımaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(4), 1422-1454.
- Hasanlı, C. (2011). *Tarafsızlıktan soğuk savaşa doğru Türk-Sovyet ilişkileri 1939-1953*. Bilgi Yayınevi.
- Jacobsen, H.A. (1989). *1939-1945 kronoloji ve belgelerle İkinci Dünya Savaşı*. (çev: İ.Ulus). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Karagülle, N. (1948). Türkiye'de komünizmin içyüzü. *Türk'e Doğru*, 30, 8-9.
- Koca, M. (2017). Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinde kurulan sosyalist partiler. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 73-88.
- Kocabaş, S. (2009). *İnönü dönemi: Milli Şef yönetimi ve demokrasiye geçiş 1938 - 1950*. Vatan Yayınları.

- Koçak, C. (2015). *Türkiye’de Milli Şef dönemi (1938-1945)*. Cilt I, İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2017). *Türkiye’de Milli Şef dönemi (1938-1945)*. Cilt II, İletişim Yayınları.
- Korkmazcan, N.S. (2020, Aralık). İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın balkan seferi öncesinde İnönü-Hitler mektuplaşması. *History Studies*, 12(6), 3223-3243.
- Köse, İ. (2015). Yalta ve Potsdam konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk boğazlarında egemenlik paylaşım talepleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 10(19), 241-276.
- Kulkıra, U. (2015). *İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminde Türk-Sovyet ilişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.
- Nadi, Y. (1939, 25 Ağustos). Rus – Alman paktından sonra. *Cumhuriyet*, 5491.
- Noyan, İ. (1947, Mart). Kırımlıların dinmeyen hasreti: Türklük. *Türkeli*, 3, 15-16.
- Oğuzcan, L. (1948, Eylül). Komünizme ve Moskof düşmanlığına dair. *Türk’e Doğru*, 32, 3.
- Oran, B. (Ed.). (2002). *Türk Dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt I, İletişim Yayınları.
- Özleyiş. (1946, Ekim). İnsan hakları ve hürriyet. *Özleyiş*, 1, 11 ve 19.
- Özleyiş. (1947, Kasım). Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş’un Özleyiş’e beyanatu. *Özleyiş*, 7, 5-8.
- Özleyiş. (1947, Şubat). Eski bir komünist muharrir bolşevizmi itham ediyor!. *Özleyiş*, 5, 9-11.
- Sançar, N. (1946, Aralık). Milliyetçiler birleşiniz!. *Özleyiş*, 3, 13.
- Soysal, İ. (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye’nin siyasal andlaşmaları (1920-1945)*. Cilt I. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sungur, C.A. (1947, Mart). Hüviyetler meydana çıkıyor. *Türkeli*, 3, 2.
- Sungur, C.A. (1947, Nisan). Turancılık nedir? Turancılık suç mudur? Biz niçin Turancıyız?. *Türkeli*, 4, 6-8.
- Şahin, E., & Tunç, B. (2015). Demokrat Parti’nin kuruluş süreci ve DP – CHP siyasî mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 31-69.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1939, 1 Kasım). *Zabıt Cerideleri*. C. 6, Devre: 6, Birleşim: 1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1942, 5 Ağustos). *Zabıt Cerideleri*. C. 27, Devre: 7, Birleşim: 77.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1944, 2 Ağustos). *Zabıt Cerideleri*. C. 13, Devre: 7, Olağanüstü Toplantı.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1945, 1 Kasım). *Zabıt Cerideleri*. C. 20, Devre: 7, Birleşim: 1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1946, 11 Aralık). *Zabıt Cerideleri*. C. 3, Devre: 8, Birleşim: 15.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1947, 29 Ocak). *Zabıt Cerideleri*. C. 4, Devre: 8, Birleşim: 37.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (1973). *Türkiye dış politikasında 50 yıl: İkinci dünya savaşı yılları (1939-1946)*. Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Tanyu, H. (1947, Mart). Kimler, niçin komünist oluyorlar?. *Özleyiş*, 6, 6-7.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2013). *Dış siyaseti ve askerî stratejileriyle ikinci dünya savaşı Türkiye’si*. Cilt I. İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2014). *Savaşın içinden geleceğine yönelen ikinci dünya savaşı Türkiye’si*. Cilt III, İletişim Yayınları.
- Türkkan, R.O. (1947, Şubat). Türkçülüğün sınırları. *Türkeli*, 2, 3-4 ve 16.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi tarih (1789-1994)*. Filiz Kitabevi.

- Us, A. (1939, 25 Ağustos). Rusya Hem Harp İlahı Hem Sulh Perisi Olabilir. *Vakit*, 7767.
- Weisband, E. (2002). *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*. (Çev.: M.A. Kayabağ). Örgün Yayınevi.
- Yalçın, H.C. (1945, 3 Aralık). Kalkın ey ehli vatan!. *Tanin*, 4454/811.
- Yalçın, H.C. (1945, 3 Aralık). Sol-sağ ve ileri-geri. *Tanin*, 4454/811.
- Yalçın, H.C. (1945, 4 Aralık). Beşincikol Propagandası. *Tanin*, 4454/812.
- Yalçın, H.C. (1950, 5 Temmuz). İkinci cihan harbi ve İsmet İnönü. *Ulus*, (10423).
- Yalçın, O. (2011). İkinci dünya savaşında İsmet İnönü ve Churchill arasında yapılan Adana görüşmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47, 701-731.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	“II. Dünya Savaşı Sonrası Türk-Sovyet İlişkilerinin Gerilmesi ve Anti-Komünizm (1945-1950)” başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.
